

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
KULTUURITEADUSTE JA KUNSTIDE INSTITUUT
TEATRITEADUSE ÕPPETOOL

SILJA KARU
UKU UUSBERGI LAVASTUSTE „VAHEPEATUS“, „PEA
VAHETUS“ JA „JÕUD“ VÕRDLEV ANALÜÜS

Bakalaureusetöö
Juhendaja Riina Oruaas

TARTU 2013

Sisukord

Sissejuhatus	3
1 Uku Uusberg	5
1.1 Elukäik	5
1.2 Lavastajakäekiri	5
2 Lavastuste analüüs	12
2.1 „Vahepeatus”	12
2.2 „Pea vahetus“	15
2.3 „Jõud“	17
2.4 Temaatika	20
2.5 Teksti mängulisus	22
2.6 Atmosfäär	23
2.7 Näitlejatöö	26
3 Lavastuste retseptsioon	27
3.1 Sisu, vorm ja tekst	27
3.2 Näitlejatöö	30
3.3 Atmosfäär	31
3.4 Terviku moodustumine	32
Kokkuvõte	34
Kasutatud allikad	36
Summary	39
Lisad	40

Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö käsitleb kolme Uku Uusbergi autorilavastust. Uku Uusberg on noor tähelepanuväärne noor lavastaja, näitekirjanik ja näitleja. Kuigi tema teatritee algas näitlejana, saavutas ta tähelepanu eelkõige lavastustega, mille puhul on kõneainet pakkunud nende tekstikesksus, vormiline lihtsus ning inimhinge lahkav sisu. Kuue tegutsemisaasta jooksul on ta teinud 15 lavastust, millest viie puhul on ta ise ka teksti autor. Enim tähelepanu ongi pälvinud tema autorilavastused, mis on andnud põhjust rääkida Uku Uusbergist kui väga omanäolisest näitekirjanikust. Järgnevas bakalaureusetöös analüüsitakse tema esimest kolme autorilavastust. Vaatluse all olevateks lavastusteks on:

- „Vahepeatus“. Esietendus 20. juulil 2008. aastal Hüüru mõisas (MTÜ R.A.A.A.M). Kunstnik: Artur Tšehhi. Näitlejad: Argo Aadli (Tallinna Linnateater), Alo Kõrve (Tallinna Linnateater), Indrek Ojari (Tallinna Linnateater), Sandra Uusberg (Tallinna Linnateater).
- „Pea vahetus“. Esietendus 13. mail 2009. aastal Teatris NO99. Helilooja: Pärt Uusberg. Näitlejad: Märt Avandi (Eesti Draamateater), Priit Võigemast (Tallinna Linnateater). Lavastuses teeb kaasa kammerkoor „Head ööd, vend“.
- „Jõud“. Esietendus 8. augustil 2010. aastal Jänedal Pulli tallis (MTÜ R.A.A.A.M). Osades: Ivo Uukkivi (Eesti Draamateater), Argo Aadli (Tallinna Linnateater), Alo Kõrve (Tallinna Linnateater). Kaasa teeb meeskoor.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on kirjelduse ja analüüsi abil leida lavastuste ühisjooned ja temaatiline sarnasus. Lavastusi kirjeldades ning analüüsidest nende temaatikat, teksti ning atmosfääri loomise vahendeid jõutakse tervikuni nii ühes lavastuses kui kolme lavastuse lõikes. Lisaks on eesmärgiks kirjeldada Uku Uusbergi lavastajakäekirja iseloomustavaid jooni ja positsioneerida lavastusi praegusel teatrimaastikul. Samuti anda ülevaade lavastuste retseptsioonist meedias.

Töö koosneb kolmest peatükist, mis omakorda jagunevad alapeatükkideks. Esimeses peatükis antakse ülevaade Uku Uusbergi elukäigust ning iseloomustatakse tema lavastajakäekirja. Peatükis tuuakse välja mõisted ja nähtused, millega Uusbergi loomingut iseloomustatakse ning lisatakse neile ka Uusbergi enda meedias ilmunud kommentaarid. Teine peatükk tegeleb lavastuste analüüsiga. Eraldi alapeatükkidena tuuakse välja eraldi kõik lavastused, temaatika, tekst, atmosfäär ja näitlejatöö. Analüüs toetub näidenditele ja

videosalvestustele. Kolmandas peatükis on ülevaade lavastuste vastuvõtust meedias. Teemaaliselt on peatükk jagatud neljaks, koondades alapeatükkidesse sisu, teksti ja vormi, näitlejatööd, atmosfääri ja kolme lavastuse tervikuna käsitlemist puudutavad sõnavõtted. Kasutatud on kogumikes, päevalehtedes ning kultuuriajakirjades ja -ajalehtedes ilmunud arvustusi. Retseptsiooni hulka ei ole arvestatud blogosfääris ilmunud kirjutisi. Lisadest leiab ülevaatliku nimekirja Uusbergi lavastustest aastatel 2007–2013.

1 Uku Uusberg

1.1 *Elukäik*

Uku Uusberg sündis 7. detsembril 1984. aastal Raplas. Soov teatrit teha ja mängida on Uusbergiga kaasas käinud alates algkoolist. 7. klassi poisina ühines ta Krista Oleski juhitud keskkooliõpilastele mõeldud kooliteatriga. 10. klassis lisandus näitlemisele ka lavastamine. Kooliteatris sai ta lähedaseks Priit Võigemastiga, kelle lavakooli minek mõjutas Uusbergi sõnul ka teda ennast. Kooliteatrit meenutab Uusberg heade sõnadega: „See polnud mingi diletantlus. See oli väga orgaaniline teatritegemine. Perekondlik, kogukondlik. Ideaalne.“ Keskkooli lõppedes oli noormehe ainus plaan minna Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikooli, kuid kuna sel aastal vastuvõttu ei toimunud, siis siirdus Uusberg 2003. aastal peale Rapla Ühisgümnaasiumi lõpetamist Tartu Ülikooli ajakirjandust õppima. Kuigi ta oli veendunud, et temast ei saa kunagi ajakirjanikku, tahtis ta enda sõnul keskkoolist puhata ja uurida meedia toimemehhanisme ning seda, miks kohtleb ajakirjandus inimesi halvasti, kasutades ära nende hoolt ja armastust. (Mikomägi 2009a: 114–116, 118)

Peale Tartus oldud aastat läks Uusberg Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikooli lavastaja eriala katsetele esialgu selleks, et avada end rohkem näitleja eriala katsete jaoks. Kuna kursuse juhendaja Ingo Normeti sõnul polnud vahet, millisest uksest sinna kooli siseneda, siis sai temast lavastaja eriala üliõpilane. Ta tegi läbi terve näitlejaõppe programmi, kuid pidi korra poolaastas ka lavastama. Ise on Uusberg öelnud, et lavastades on tulnud tema parim õppimine näitlejaks. (Mikomägi 2009a: 117–118)

2008. aastal lõpetas Uusberg lavakunstikooli XXIII lennu lavastajana ning asus näitlejana tööle Eesti Draamateatrisse. Näitleja ametikohal oli ta neli aastat, mille jooksul tegi Draamateatris kaks lavastust ning lavastas aktiivselt ka teistes Eesti teatrites. Alates 2012. aasta septembrist töötab Uku Uusberg Eesti Draamateatris lavastajana. (Draamateater)

1.2 *Lavastajakäekiri*

Uku Uusbergi põlvkonnakaaslane, 2011. aastal Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia lavastaja erialal lõpetanud Jim Ashilevi kirjutas oma lõputöö teemal „Tõetunnetus: mida ma teatrit tehes tegelikult teen“. Ashilevi lõputöö sisaldab ka intervjuud

Uku Uusbergiga, kuna just tema loominguga suhestub Ashilevi ise kõige vahetumalt (Ashilevi 2011: 33). Eeskätt sellest intervjuust, aga ka teistest Uusbergi väljaütlemistest selgub, et tema eesmärgiks on lavastades tõstatada ja käsitleda teemasid, mis on talle endale südamelähedased ning millega tegelemist ei ole tema jaoks piisavalt. Nii tema autorilavastustes kui ta teiste autorite tekstide lavaletoomisel torkab ühisosana silma, et keskseks teemaks on alati inimene, inimlikkus ja inimestevahelise suhtluse olulisus. Autorilavastustes on olulisel kohal inimese sisemaailma ja välismaailma vaheline konflikt.

Ashilevi tööst pärinevas intervjuus on Uusberg kirjeldanud oma lavastustegevust järgmiselt: „Üldiselt on seal mingisugune selline asi, mida ma tunnen, et kusagil või kellelgi on vaja. Mida ka mul on vaja. Mul on vaja seda, et mind on vaja.“ (Ashilevi 2011: 34) Sama kinnitab Uusberg ka intervjuus Tiiu Laksile: „Arvan, et ajan seda asja, mida näen, kui kodunt välja astun, ja mida seal rohkem võiks olla. On asju, mis ei ole inimeste endi kätes, aga on väga palju asju, mis on. Ja nendele asjadele tahaksin kuidagi tähelepanu juhtida. Mitte et ma arvaksin, et mul on see õigus või ma olen Jumal, vaid ma lihtsalt... pakun välja... oodates mõttevahetust.“ (Laks 2010a) Lavastajana püüdleb ta oma lavastustes alati millegi poole, mis annaks vaatajatele lootust ning mis neid seeläbi mingil määral raviks. Tõsiseid psühholoogilisi teemasid lahates ei kao lavastustest optimism ja huumor. Lavastused lõppevad tihti mõne üldtuntud, kuid tihti unustatud tõdemuseni jõudmisega ning kuigi lavastuste lõpud on lahtised, siis õhku jääb siiski positiivne noot. Ireene Viktorile antud intervjuus on ta selgitanud, et soovib inimesi puudutada just läbi plussmärgilise, läbi positiivse: „Minu jaoks on mustade ja kriitiliste värvide tunnetamine täna, selles katkises, kõigile ja kõigele avatud padu-post-modernses ühiskonnas ülimalt elementaarne ja loogilisim, kunstis kindla peale toimiv. Aga kunstnik võiks ju inimkonda ravida.“ Tema usk, et idealism, headus, empaatia on reaalsed nähtused, mitte muinasjutt, on viinud selleni, et tema loomingut peetakse tihtipeale liiga lihtsaks ja naiivseks. (Viktor 2010: 43)

Uku Uusbergi loomingu kirjeldamiseks on sageli kasutatud mõistet „uussiirus“. Uussiirust nähakse ühena postmodernistlikule ajastule järgnevatest nähtustest. Uussiirust on kirjeldanud Madis Kolk magistritöös „Pärast postmodernismi: interkultuurilisest teatrist integraalse teatrini“: „Uussiirus võib märkida nii vaimsust, omadust kui ka stiilivõtet, mis võib külastada ka teistsuguse orientatsiooniga teose maailma. Ta võib ühtaegu aidata nii liigsele konservatismile vastu seista kui ka kaotatud väärtussüsteeme taastada.“ (Kolk 2010a: 23.) Tsiteerides Berkley ülikooli professori Alexei Yurchacki 2008. aasta artiklit, sõnastab Kolk ka põhilise erinevuse uussiiruse ja talle eelneva postmodernismi vahel: “Üks oluline

kriteerium nii uus-siiruse kui ka muude post-postmodernistlike nähtuste puhul näib olevat iroonia, täpsemalt sellele vastandumine. Siiski ei ole see üheselt kohustuslik. Ka uus-siirus võib sisaldada irooniat, kuid see on soe ja võimaldab autoril jääda oma ideaalidega seotuks.” (Kolk 2010: 21) Asjaolu, miks on mõistes sõna „uus“, põhjendab Ashilevi töös ära Luule Epner: “Uussiiruse taustaks on postmodernismi kogemus, millest eristutakse, mille irooniale, sarkasmile, võõrandumisele jne vastandutakse, see on mingil moel vastureaktsioon postmodernsele maailmapildile, s.o teadlik postmodernsusest ja erineb seeläbi “vanast” siirusest. See on kindlasti seotud elutunnetusega, ei ole lihtsalt tehnika küsimus.” (Ashilevi 2011: 29.)

Sama töö raames tegi Ashilevi erinevate teatriuurijate hulgas küsitluse uussiiruse teemal – kuidas sellesse terminisse suhtutakse ja keda selle esindajatena nähakse? Vastanute hulgas oli Ivika Sillar, Ott Karulin, Madli Pesti, Luule Epner, Pille-Riin Purje ning Meelis Oidsalu. Ashilevi andis põgusa ülevaate vastustest, kus ükski vastanutest terminisse tulise poolehoiuga ei suhtunud, kuid üksmeelselt toodi esindajana välja Uku Uusbergi nime ja lavastusi. Seda just seetõttu, et tema loomingus puudub küünilisus, satiir ja iroonia ning tema lavastustes minnakse tagasi ausa ja siira inimestevahelise suhtluse ja eksistentsialistlike küsimuste juurde. (Ashilevi 2011: 21–23) Uku Uusberg ise näeb lülina oma loomingu ja uussiiruse vahel n-ö „strateegitsemise“ puudumist, kuid loodab samas, et tema looming jaguneb mitmete erinevate mõistete vahel ning „uussiirus“ ei võta kokku kogu tema tegevust (Ashilevi 2011: 34). Margus Mikomägi on Uku Uusbergi loomingut kokkuvõtvas artiklis „Uku Uusberg – lavastaja, kes ei mahu pähe“ tema loomingut kirjeldanud kui teatrieksistentsialismi, kuna kõigis lavastuses on fookuses inimene, kes otsib oma elule tähendust, kes on teel (Mikomägi 2013: 30–31).

Teiseks mõisteks, mille alla Uusbergi loomingut liigitada, on autoriteater. Autoriteater ei ole eesti teatrimaastikul uus mõiste, autoriteatrit tehti 1960.–1970. aastatel näiteks Merle Karusoo ning Mati Undi poolt. Uuesti hakati autoriteatrist aga kõnelema teatrifestivali Draama 2010 raames, mil kõrvalprogramm koondas enese alla lavastused, millel märksõnaks „autoriteater“. (Kolk 2011) Ivar Põllu koostatud programmi kuulus sel aastal ka Uusbergi teine autorilavastus „Pea vahetus“. Draama 2010 eelkogumikus on Põllu ka autoriteatri mõistet avanud: “Autoriteater on siis, kui tegelased, kellelt pärineb lavastuse idee, juhivad kogu protsessi kuni lavastuse väljatulemiseni: kui kirjanik lavastab oma näidendi ise, kui lavastaja kirjutab ise näidendi, kui trupp loob ise teksti ja vastutab selle lavalejõudmise eest.” (Põllu 2010 : 51). Ivar Põllu väga kirjanduspõhist definitsiooni laiendab Luule Epner, kes

leiab, et autoriteatrit võiks näha ka siis, kui lavastaja näitleb või kujundab ise lava, kuna omab sellisel juhul samuti mitut funktsiooni (Epner 2010).

Uku Uusbergi puhul on kõige olulisem ise teksti loomine, kuigi ta on oma lavastustes olnud ka muusikaline kujundaja ning „Kevadises Lutsus” tegi ta ka episoodilise rolli. Nagu eelnevalt mainitud, on Uusbergi 15 lavastuse hulgas 5 lavastust, millele ta on ise teksti kirjutanud. Nendeks on „Vahepeatus”, „Pea vahetus”, „Jõud”, „Kuni inglid sekkuvad” ja „Karjäär”. Autoriteatri mõiste alla võib liigitada ka ooperi „Katuselt”, mis kirjutati kahasse Jarek Kasariga.

Ise kirjutamist ei põhjenda Uusberg mitte liigse enesearmastusega, vaid sellega, et tal on teadmine, millest järgnev lavastus peaks rääkima, aga kuna tal enda sõnul pole nii kõrget lugemust, et seda materjali kohe leida, siis kirjutab ta selle ise (Ashilevi 2011: 35.) Sama teemat kommenteerib ta ka intervjuus Ireene Viktorile: „Minu jaoks ei ole interpreteerimiskunst kuidagi sügavam ja rohkem teater, kui nullist tõusev loo loomine. Pigem vastupidi./---/ Täna käivitab mind 21. sajandil elava inimese mõtestamise vajadus, mõtleva suunamise püüdlus, eks ikka, et iseennast mõtleva sundida.“ (Viktor 2010: 44.) Tema enda tekstile kirjutatud lavastused on väga sõnakesksed. Tekst on alati väga hoolega läbi mõeldud ning kannab sõnumit rohkem kui tegevus. Autori kirjutamislaadi iseloomustavad ka rohked sõnamängud, milles ta näeb kogu inimeseks olemise absurdi. Uusberg usub ise, et „kui igasse sõnasse, mis laval kõlama hakkab, suhtuda kui maitsvaimasse suutäiesse, kingitud võimalusse, siis on sõna tõesti see, mis eristab meid loomast ja milles on kvaliteet.“ (Viktor 2010: 44.)

Lavastuste algtoukena märgib Uusberg ära muusika. „Pea vahetusest” rääkides mainis lavastaja, et tal ei ole ühtegi lavastust sündinud ilma muusikata, alati tuleb muusika, lugu ja siis lavastus (Viktor 2010: 44).

2008. aasta märtsis palus Uusberg oma diplomilavastuseks „Head ööd, vend” kutsuda oma vennal Pärt Uusbergil kokku koor, kes suudaks laulda Knut Nystedti seades laulu „Immortal Bach”. Lavastuselt nime saanud koor jätkas tegutsemist ka peale diplomilavastust ning on osalenud lavastustes „Pea vahetus” ning „Jõud”. Viimases kahes lavastuses on koor esitanud Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias õppiva Pärt Uusbergi originaalmuusikat Ernst Enno, Juhan Liivi ja Karl Ristikivi sõnadele. Lavastustest tuule tiibadesse saanud koor tegutseb praegugi. (Kammerkoor „Head Ööd, Vend”)

Koori osa on lavastustes oluline atmosfääri looja ning „Jõus” olid kooriliikmed ka ühtlasi lavastuse tegelased. Kuid heli on Uusbergi lavastustes oluline ka siis, kui lavalt

puudub koor. Muusikalise kujunduse läbimõeldust näeb kõigis Uusbergi lavastustes. Madis Kolgile antud intervjuus räägib Uusberg oma suhtest muusikalisse kujundusse pikemalt: „Ma lavastan hästi palju läbi kõrva, heli kaudu, lähtudes sellest, kuidas tegelane midagi ütleb, kuhu tekst „kukub“, milline on lavastuse heliline õhustik. Samuti meeldib mulle, kui salvestatud heli tuleb laval mingist lokaalsest kõlarist, otse lavalt.“ Ainult muusika kasutamist vaatajas emotsioonide tekitamiseks ta aga ei poolda: „Kindla peale minek on vali efektne muusika ja vaikus kõrvuti, lihtsalt, šokivõttestik, aga see kõik on publiku tungide rahuldamine, tekivad, jah, emotsioonid, hullud-hullud, a mille?“ (Kolk 2013: 126) Uusberg väldib enda sõnul seda, et muusika toetaks näitleja teksti paralleelselt. Kuigi see lihtsustaks emotsiooni kohale jõudmist, siis peab tema filosoofia kohaselt selle emotsiooni kohale tooma inimene laval. Muusika on sellest eraldi, iseseisev tegelane. (Laks 2010a)

Uku Uusbergi puhul on välja toodud tõsiasi, et põhiliselt teeb ta tööd oma mõttekaaslastega, „Pea vahetust“ on Gerda Kordemets nimetanud lausa Rapla manifestiks, kuna nii lavastaja, muusikaline kujundaja, koor kui ka näitlejad Priit Võigemast ja Märt Avandi on pärit Raplast (Kordemets 2009). Ka teiste analüüsi all olevate lavastuste näitlejatega on Uusberg teinud korduvalt koostööd. Lisaks neile on lavastuste „Vahepeatus“, „Kuni inglid sekkuvad“ ja „Karjäär“ lavakunstnikuna ning „Paplid tuules“ muusikalise kujundundajana märgitud Artur Tšehhi. Selle kollektiivse pseudonüümi taga seisavad lavastuseti muutuv koosseisus loojad, kelle isikud on jäänud tundmatuks. (Tomson 2013)

Võib vaid spekuloida selle üle, kas tegemist on sügava mõttekaaslusega või Uusbergi oskusega näitlejatega töötada, kuid retseptsioonist ilmneb, et eriliselt kiiduväärt on Uusbergi lavastustes näitlejatööd. Oma osa on kindlasti ka selles, et Uusberg on ise näitlejana töötanud ja teab seeläbi, kuidas näitlejateni jõuda. Mõned tegelased on ka konkreetsele näitlejale mõeldes kirjutatud, näiteks mõlemad „Pea vahetuse“ tegelased ning Tiit Suka tegelane lavastuses „Kuni inglid sekkuvad“. Intervjuus Madis Kolgile tõdeb Uusberg, et tema teater algab alati näitlejast, kuna ta mõtleb kui näitleja-lavastaja. Töö näitlejaga on tema jaoks oluline, kuna seda tööd teatris tema sõnul reeglina ei tehta. Näitleja potentsiaali avamist peab Uusberg oma esimese „viisaastaku“ olulisemaks tegevuseks ning vormilises mõttes väljendub see selles, et tema autorilavastustes puuduvad pea- ja kõrvaltegelased. (Kolk 2013: 123, 125)

Lisaks tekstile, muusikale ja näitlejatöödele on lavastuste puhul olulised ka mängupaigad. Kuigi Uusberg on alates 2008. aastast töötanud Eesti Draamateatris, on ta seal lavale toonud vaid kaks lavastust. Kõik ülejäänud lavastused on tehtud väljaspool koduteatrit.

Mõne lavastuse mängupaik on otseses seoses lavastuse sisuga. „Vahepeatuse“ lavastus Hiiu mõisa pööningul ning mängupaiga valik on lavastajal ära põhjendatud näidendi sissejuhatuses (Uusberg 2008). Lavastaja eesmärgiks oli, et vaataja tunneks etendusele sõites, et ta on suurlinnast väljas. See oli tegevuspaiga tunnetamiseks oluline tingimus. „Jõud“ oli tehtud tellimusena Jänedal asuva Pulli talli avalavastuseks ning seetõttu toimus ka tegevus Jänedal peategelase isakodus. Samuti mängiti Käsmu ajalooost kõnelevat diplomitööd „Ahoi“ Käsmus. Uuematest lavastustest on kõige märgilisem mängupaik Sadamateater, kus 2012. aastal esietendus „Karjäär“. Lavastuse tegevus toimub kolme aasta pärast tulevikus, mil Vanemuise renditav teatrimaja on rahapuudusel tegevuseks suletud.

Kui püüda positsioneerida Uusbergi loomingut eesti teatrimaastikul, siis on tema looming uuenduslik oma traditsioonilisuses. Uusbergi lavastuste puhul on tegemist psühholoogilise realismiga, mis praegusel teatrimaastikul võib tunduda iganenud võttena. Samuti ei peeta teatris sõnakesksust kuigi uuenduslikuks. Uusberg on sellest ise teadlik ja tunnistab, et armastab teatris ilma valehäbita seda, mida seal on alati armastatud – näitlejat, lugu ja puanti (Ashilevi 2011: 35). Samas sobituvad tema lavastused juba eelnevalt välja toodud mõistete „uussiirus“ ja „autoriteater“ alla, mis on praeguse teatrimaastiku olulisteks märksõnadeks.

2009. aastal esines Von Krahli Teatri juht Peeter Jalakas poliitilise teatri konverentsil „Satiir või propaganda? Pilguheit teatritele, poliitikale ja ühiskonnale Euroopas“ sõnavõtuga, kus rääkis poliitilise teatri surmast ja vajadusest ehitada postnaftalik, postindustriaalne või postkapitalistlik ühiskond, tahtlikult tugevdada oma vaimsust, et luua uusi kooskõlasid ja taasavastada põhilisi. Selles maailmas ei ole tema sõnul kohta iroonia, dekonstruktsiooni ega satiiri jaoks. (Jalakas 2009) Kuigi Peeter Jalaka ja Uku Uusbergi looming ei ole sarnased, sobitub Uusbergi teatritegevus siiski Jalaka ideega teha teatrit ilma iroonia, satiiri ja dekonstruktsioonita.

Ireene Viktor näeb Uusbergi ja teiste noorte lavastajate tulekus põhjust rääkida uuest režiist. Vastandades uut põlvkonda varasemale, toob Viktor välja uue põlvkonna puhul skepsise, sarkasmi, iroonia ja küünilisuse hülgamise, samuti lihtsama vormi ja lavakeele. (Viktor 2012: 62,65) Sellega asetab Viktor Uusbergi loomingu uussiiruse alla, nähes viimast sealjuures põlvkondliku nähtusena. Madis Kolk näeb uussiirust praegusel teatrimaastikul kõrvuti käivat autoriteatriga, kuna sellisel juhul on juba näidenditekti võimalik sisse kirjutada tõlgendusvihjeid ja meelelisi pidepunkte (Kolk 2010a). Kahe eelmainitud tendentsiga koos on räägitud Uusbergi loomingu põlvkondlikkusest. Ireene Viktor kasutab uue põlvkonna

kirjeldamiseks mõistet Y-generatsioon, mille all mõeldakse 1980.–1990. aastatel sündinud noori, kelle jaoks on kõik teed avatud ja kõik maailmavaated lubatud, kuid kes tunneb, et kusagile pole võimalik põgeneda ega millegi eest võidelda. (Viktor 2012: 63, 65) Tegemist on põlvkonnaga, keda Viktor Margit Tõnsonit tsiteerides iseloomustab järgmiste märksõnadega: „Paindlikkus, kiire kohanemine, avatus, arenenud tundlikkus sotsiaalse ja majandusliku ebavõrdsuse suhtes, keskmisest rohelisem maailmavaade, keskmisest kõrgem teadlikkus kapitalismi toimetehhanismidest. Aga ka keskmisest suurem eskapism: televisioon, filmid, muusika, blogid, raamatud, arvutimängud on nende elu essents“. (Tõnson 2010) Uusbergi loominguga võib sellest loetelust seostada avatust ja arenenud tundlikkust elu ebavõrdsuste suhtes. Hiljutises intervjuus Madis Kolgile tõdeb Uusberg ise, et praeguse põlvkonna noored suudavad olla ausamad ja otsekohesemad ning erimeelsuste ja probleemide korral need lahendama (Kolk 2013: 127–128). Nagu mainitud, peegeldub ausus ja inimestevahelise suhtluse olulisuse rõhutamine ka tema loomingus.

2 Lavastuste analüüs

2.1 „Vahepeatus”

2008. aasta suvel esietendunud „Vahepeatus“ on lugu kolmest mehest ja ühest tüdrukust, edule orienteeritud ühiskonnast ja inimhingest selle sees. Lavastuse keskmes olevad Jaan (Argo Aadli), Jaanus (Alo Kõrve) ja Jaana (Indrek Ojari) ei saanud enam karmis „pärismaailmas“ hakkama ning kolisid kolmekesi Tallinnast minema, Hüürusse. Lavastuse toimumise ajaks on nad seal elanud kolm kuud. Hüüru mõisa on mehed loonud endale konkurentsivaba keskkonna ja leidnud kõik endale uued elu mõtted. Tegemist on väga lihtsakoeliste ülesannetega, seega pole meestel enam hirmu läbikukkumise ees. Jaani põhiline eesmärk on valgendada üle kõik asjad, mida ta on kunagi kirjutanud. Samuti on Jaan võtnud endale ülesandeks tunnetada kõike ümbritsevat, mistõttu otsustab ta liikuda aegluubis. Jaanus hõõveldab liistudest laaste, eesmärgiks teha ausat tööd ja endale võimalikult tihti kinnitada, et laast ei ole liist. Jaana aga sööb alfabeeti, mis seisneb ainult nende toitude söömisel, mis klapivad selleks päevaks välja loositud tähe või tähe kombinatsioonidega. Kolmiku ainuke viis sõbralikuks konkureerimiseks on kellaaegade ülesmärkimine. Nad püüavad end tabada mõttelt, mil neid tõepoolest huvitab praegune kellaaeg ning kui nad seda kellaaega varem näinud pole, siis kirjutavad nad selle üles. Eesmärgiks on näha kõiki kellaaegu. Jaan, Jaanus ja Jaana on oma uues maailmas õnnelikud, kuna neil on kindlustunne. Endised loovad ja ambitsioonikad mehed on end aheldanud rutiini, mis ei paku neile küll mingit väljakutset ega võimalust eneseteostuseks, kuid mis on turvaline ja elimineerib võimaluse ebaõnnestumiseks. Meeste argielu ja aated lööb segi tüdruk nimega Maria (Sandra Uusberg), kes tuleb juhuslikult vett küsima. Mehed lähevad tüdruku saabumisest väga elevile ja tema tähelepanu pärast võisteldes tekib nendevaheline konkurents, mis paneb nad käituma samuti nagu „pärismaailmas“: luuletaja Jaan hakkab meetrumis kõnelema, kunstnik Jaanus tõde väanama ja sportlane Jaana kõva häälega mõtlema. Selgub, et nad ei suutnud päris maailma jääda, kuna nad ei olnud seal piisavalt edukad. Ka tüdruk on sinna majja sattudes silmitsi ebaõnnestumisega, nimelt on ta jäänud koolikatsetel joone alla. Maria aga ei näe asju nii traagiliselt, tema meelest on elust osavõtt olulisem kui võit. Ja kui Maria saab teate, et sai siiski kooli sisse ning ta meeste juurest lahkeb, siis ei lähe ka Jaanil, Jaanusel ning Jaanal kaua aega mõistmiseks, et on aeg lõpetada vahepeatus ning minna tagasi „pärismaailma“. Nad

istuvad tagasi laudade taha ning meesteni jõuab ümberringi vaadates arusaam, et seegi pole võitjate elu. Aegluubist väljudes lahkub esimesena Jaan ning tema järel ka Jaanus ja Jaana.

„Vahepeatus“ on oma väljendusvahenditelt eelkõige psühholoogilise realismi esindaja. Olulisel kohal on tegelaste sisemaailma avamine, nende probleemidele osutamine ja püüd neid lahendada. Lavastuse teemad ja probleemistik avanevad järk-järgult ja selginevad lavastuse lõpuks. Vormiliselt on „Vahepeatus“ lihtne ja pigem traditsiooniline kui uuenduslik lavastus. Kinni on peetud nii aja-, koha- kui tegevusühtsusest. Lavastuse kestvus on võrdne lavastuse tegevuse pikkusega. Vaataja siseneb fiktsionaalsesse ruumi, kui Maria siseneb, et majast vett küsida, ning lahkub, kui lahkuvad lavastuse tegelased.

Kõige vasakpoolsem laud kuulub Jaanusele. Jaanus on endine kunstnik, kelle jaoks kujunes kunstnikuna probleemiks asjaolu, et tema kunst ei ole Tõde, vaid pelgalt tõe peegeldus või tõe väänamine. Jaanuse tegelase kaudu näitab lavastaja laialt levinud arvamust, et kunst peab olema tingimata olema uuenduslik ja šokeeriv ning sisust ja sõnumist on kunstis olulisemaks tõusnud vorm. Jaanus soovis teha portreid peeglite abil, et tekiks peegelduse peegeldus. See idee ei õnnestunud ühel Praha rahvusvahelisel kunstivõistlusel ja Jaanus jäi seal viimaseks. Tema nime välja hüüdes öeldi: „*and last but not least* – Jaanus ..“. Sellest hüüdest tuli ka Jaanuse eesmärk kinnitada endale pidevalt, et laast ei ole liist ning seetõttu veedabki ta oma päevad liistudest laaste hõõveldades, tehes ausat tööd. Pärismaailmast irdus ta seetõttu, et hakkas tihtipeale nagu oma kunstis, ka rääkides tõe väänama ja faktides eksima. Seda kohtab ka lavastuses, kui teda jäetakse ühisest tegevusest kõrvale ja ta omaette segaselt vigaseid fakte esitama hakkab. Alo Kõrve, kes lavastuses Jaanust kehastab, kujutab oma tegelast närvilise, kuid südamlikuna. Tema kõne on kiire, mõnel puhul kokutav ning rääkides katsub ta tihti oma pükse või korrastab juukseid. Teda piinab mõte, milline mulje temast ja tema kaaslastest tüdrukule jääb.

Keskmise laua omanikku Jaani võib pidada kolmiku vaimseks liidriks. Ta on enesekindel, naudib väga tähelepanu ja soovib tihti sõna võtta. Endast kõnelda soovivad kõik, kuid Jaan silmnähtavalt naudib seda. Argo Aadli on andnud Jaanile peenutseva ja aeglase kõnemaneeeri, mis koos üleni valge riietuse ja aegluubis liikumisega muudab tema tegelase omamoodi preesterlikuks. Paratamatult mõjub Jaan koomilisena, kuigi ta seda ise ei taotle. Ennast näeb ta siiski härrana. Kunagi oli Jaan olnud luuletaja nimega Harrasmees. Tema luule oli silmatorkav, kuna selles ei olnud täpitähti. Jaani lapsepõlves oli ta alkoholilembene isa temaga tihti just sellises, ilma täpitähtedeta keeles suhelnud ning väike Jaan rääkis, mõtles ja hiljem ka kirjutas nii. Sellised luuletused olid hinnatud, kuna neis oli stiili. Jaani kirjutamist

peeti aga poosiks ja tema luulel ei olnud laiemat levikut, kuna see oli tõlkimatu. Ühel päeval ostustaski Jaan ümber õppida ja Harrasmehest sai Härrasmees. Sellega kadus Jaani töödest aga kogu nende võlu ning Jaanile ei pööratud enam tähelepanu. Ta kaotas tihti enesevalitsuse ja hakkas kõnelema meetrumis, mistõttu otsustas ta lahkuda Hiiurusse, kus leidis endale uue Elu Mõtte, mis seisnes kõikide kunagi kirjutatud asjade valgendamises, et end aegruumist kustutada.

Kolmas elanik Jaana on endine sportlane. Indrek Ojari kehastatud tegelane ei ole atleedi väljanägemisega, kuid tema žestidest ja käitumisest on endist karjääri aimata. Iga kord enne millegi tõstmist laseb ta end põlvist madalamale, lööb käed kokku ja alles siis tõstab, nagu hakkaks tõstma kangi või mõnd muud raskust. Ka tema pidev toitumise jälgimine on tippsportlastele omane. Jaana taldrikul on kahvel ja nuga alati asetatud kellana, märkides samuti sportlastele olulist range režiimi järgi söömist. Jaana oli sporti tehes pingutanud üle oma võimete ja Jaanuse tehtavast žestist ilmneb, et vigastanud oma kätt. See oli talle suureks hoobiks, kuna ta elas selle järgi, et nii spordis kui elus on oluline võit, mitte osavõtt. Seda suhtumist oli talle sisendanud ta isa ja seda sisendas ta endale ka ise. Ta motiveeris ennast kõva häälega Queeni spordihümni „We are the Champions“ saatel, mille jooksul küsis ta karjades ka enda käest: „On sul eidenimi? On sul eide või mehenimi?... Mehenimi, mehenimi.... Siis kanna oma nimi välja, võitle.” (Uusberg 2008: 43) Jaana õige nimi oli tegelikult Janar, kuid sportlaskarjääri ebaõnnestudes pidas turske mees end eideks ning võttis endale selle tõestuseks ja igaveseks meeldetuletuseks naise nime. Kuigi Jaana muutub sportlase elust kõneledes väga tõsiseks ja hirmuäratavaks, siis tegelikult on Jaana meestest kõige leebem ja siiram. Kaaslased kohtlevad teda aeg-ajalt nagu labast sportlast, kelle vaimuanded ei ole nende omadega võrreldavad.

Lavastuse neljandat tegelast, Sandra Uusbergi kehastatud Mariat saab iseloomustada kui tütarlapselikult siirast ja sooja tegelast, kes vaatamata mõnele lahkumiskatsele siiski meeste juurde jääb. Maria kujutab lavastuses välisvaatlejat, olles seega samas olukorras kus vaataja. Tema ülesandeks on küsida küsimusi, mille vastused annaksid uut informatsiooni meeste tegevuse ja mineviku kohta, mis aitaks vaatajal olukorda paremini mõista. Sealjuures balansseerib Maria taktitundetuse ja lapsikuse ning julgustamise vahel. Kas teadlikult või mitte julgustas Maria mehi tagasi oma minevikku vaatama. Tema ajendiks võis olla nii inimlik uudishimu kui kindel eesmärgipõhine käitumine, aga tulemus oli üks – mehed said aru, et endisest elust põgenemine ei olnud õige samm. Teiseks on Maria tegelase puhul oluline, et tema näol siseneb meeste maailma naine. Kas teadlikult või mitte on lavastaja loonud Jaani, Jaanuse ja Jaana meesteks, kelle jaoks on naisega kokku puutumine suur

sündmus. Kõik kolm on silmnähtavalt Mariast sisse võetud ja tema kohaolu tekitab meestes nii sooje tundeid kui ka armukadedust. (Armukadedust peavad mehed elus edasiviivaks jõuks. Oma endises elus soovisid nad olla teistest paremad ning vastupidise korral ei suutnud nad sellega toime tulla. Maria rolliks on meestele meelde tuletada, et edasiviivaks jõuks on elus armastus. Sealjuures mõeldakse eelkõige armastust selle vastu, millega elus tegeletakse. Lavastuse seisukohalt ei ole vähemtähtis ka inimestevaheline lähedus ja üksteise toetamine, kuid põhirõhk on suunata hindama elu ja sellest osavõtmise olulisust. „Vahepeatuse“ üks kandvamatest mõtetest on sõnastatud ka ühes Harrasmehe luuletuses, mida lavastuses ette kanti: „Argu nuud keegi oodaku./ Mitte keegi./ Argu oodaku./ Olema hakkakem (*sic!*).“

2.2 „Pea vahetus“

2009. aastal esietendunud „Pea vahetus“ seisneb kahe mehe taaskohtumises. Tegemist on endiste toakaaslastega konservatooriumi päevilt, kus mõlemad õppisid pianistik.

Mehed jagavad sama eesnime – Mats, kuid sellega nende sarnasused ka piirduvad. Vanad tuttavad kohtuvad raudteejaamas, kuhu esimene mees, edaspidi Mees 1 (Märt Avandi) on tulnud koos oma isikliku orkestriga, et suunduda kontsertreisile Berliini. Teine mees, edaspidi Mees 2 (Priit Võigemast) sattus raudteejaama ooteruumi, kuna rong, mida ta rööbastel lamades oma elu lõpetama ootas, kuulutati hilinenuks. Mees 1 saab sõbra plaanidest teada alles lavastuse lõpus, kui nende kolmas konservatooriumi-aegne toakaaslane Ets (hää – Uku Uusberg), kes loeb rongijaamas infotekste, läbi kõlarite teada annab, et just tema Mees 2 elu päästis. Kahes väga erinevas seisundis mehe kohtumine ei ole lihtne ja pingevaba nagu kahe kunagise hea sõbra kohtumine olla võiks. On näha, et kaks Matsi oma omal ajal olnud head sõbrad ja neil on palju ühiseid mälestusi, kuid ilmneb nagu oleks mehed juba kooliajal oma erinevust tajunud ja tunnetavad seda nüüd eriti selgelt. Nad räägivad elust ja muusikast, kuid ei paista milleski üksmeelel olevat, kuna nende iseloomud, arusaamad ja vaated elule on väga erinevad. Samas on neil üks ideaal – kokku kõlamine. Mees 1 sõidab ringi orkestriga, kes häälestab end ümbritseva järgi ja siis tema mängib seal muusikalises ruumis klaverit. Mees 2 aga soovib kokku kõlada inimestega ning pakub selle saavutamiseks vahendina välja pea vahetuse. Selle käigus vahetavad kaks inimest pead ära ja avavad oma peadega teise inimese südame. Niimoodi kokku kõlades saavutavad kaks inimest harmoonia, mis on elus ülim ilu ja kõige alus. Kuigi Mees 1 on pea vahetuse suhtes skeptiline ning leiab, et enese jagamine on ebamugav, saab ta siiski aru selle vajalikkusest. Ja kui tal on lavastuse lõpus aeg

Berliini kontsertreisile sõita, siis otsustab ta sõbraga koos hoopis raudteejaamas ööbida. Ta valib üheks öhtuks karjääri asemel inimliku sideme.

„Pea vahetus“ on samuti aja-, koha- ja tegevusühtsust järgiv, tegevuslikult väga staatiline lavastus. Kaks peategelast istuvad terve lavastuse vältel publiku ees kahel kõrvuti asetseval pingil ja räägivad. Mida rohkem aga kaks meest omavahel vestlevad, seda rohkem on näha nende vastandlikkust. Mees 1 on ratsionaalne, töökas ja kohusetundlik inimene. Kuigi ta armastab muusikat, tunnistab ta ilma valehäbita, et raha olulisus on tema jaoks nii loomulik, et ta nimetab raha lausa uueks stiihiaks. Talle meeldib täpsus, ta eelistab selgeid lahendusi ning ta ei muretse asjade pärast, mis ei puutu temasse. Roll on kirjutatud spetsiaalselt Märt Avandi jaoks, seega on arvestatud tema iroonilise ning staatilise olemisega. Tegelaskuju võib mõjuda kalgi ja ükskõiksena, kuid kui lähemalt jälgida Mees 1 miimikat olukorras, kus ta kuuleb Mees 2 hinge kriipivast balletist või kui ta on närvis, siis paistavad just tema näost välja need emotsioonid, mida ta kõvahäälselt ei väljenda. Palju on tema tegelases kohmetust, mis lisaks miimikale kandub ka tema pikkadesse jalgadesse, millega ei osata midagi peale hakata ning peopesadesse, mis higistama kipuvad. Siiski ei ole ta emotsionaalne inimene ning kinnise loomu tõttu ei ole ta sisse lasknud nii palju sellest maailma valust, kui on tema kaaslane. Mees 2 on emotsionaalne ja analüüsiv ning kunagi oli ta kõige suhtes kirglik, kuid nüüd ta enda sõnul „enam ei viitsi“. Erinevalt kaaslasest ajab raha teema teda vastikusest köhima. Priit Võigemasti näitlejatöö on täpne ja tundlik, ta on suutnud Mees 2 luua väga traagiliseks tegelaseks, muutmata teda haletsusväärseks. Tegemist on intelligentse vaimuinimese traagikaga, aga mitte nõrga inimese omaga. On selge, et Mees 2 on haiget saanud. Nii karjäärilises mõttes – teda ei võetud tõsiselt tema vanuse tõttu, kui ka eraelus – selgub, et tema naine on ta hüljanud. Traagiliste sündmuste tõttu lõi ka ta isemoodi balleti, mis oli mõeldud surevatele vaatajatele. Surmahaiged toodi saali ning balleti lõpp tantsiti juba surnud inimestele. Mees 2 tahtis pakkuda inimestele enne surma midagi ilusat. Ta uskus, et balleti näol on tegemist aseainega, mille ajal vaikivad kõik inimese enda mõtted ja ta saab täielikult muusikasse sisse. Vaikib aju ja jääb ainult süda. Balleti loomine ei suutnud aga tema enda elu traagikat vähendada, kuna lavastuse alguses lamas ta keset 11. teed ja ootas, et rong tema elu lõpetaks. Ja sealjuures seesama rong, millega pidi Mees 1 koos oma kooriga Berliini sõitma. Kui Mees 1 kuulis, et nende rong läheb 11. teelt, siis oli ta rõõmus, kuna 11 on võitjate number. Kui järeldada siit, et 11 kui võitjate number on meeste kooliaegne ühiselt mõistetav kood, siis muutub Mees 2 enesetapukatse eriti märgiliseks. Ta teadis, et Mees 1 sõidab oma orkestriga Berliini, seega ta soovis meelega võitjate teel võitjate rongi alla jääda.

Lavastus tegeleb üksinduse probleemiga. Väljapääsuna nähakse pea vahetust, mis seisneb selles, et kellegi pea aitab avada kellegi teise pead ja seeläbi ka südant ning nii on võimalik jõuda selleni, kuhu muidu ei jõuta. Mees 2 näeb pea vahetuses võimalust kallistada kellegi teise südant ja seeläbi ka neid, kes juba surnud, kuid kes sellist kallistust oleks väärinud, tuues välja Anton Hansen Tammsaare, Juhan Liivi ja Ernst Enno. Kuna pea vahetus peaks toimuma mõlemapoolselt, siis on surnud kunstnike kallistamise teiseks pooleks see tugi, mida lugeja nende loomingust saab.

2.3 „Jõud“

2010. aastal etendunud muusikalise müsteeriumi keskmes on kirjanik ja näitleja Herbert Aab (Ivo Uukkivi). Kuigi Herbert Aabi pole tegelikkuses olemas, on kavalehel olemas tema elukäiku tutvustav taustalugu, mis on kirjutatud väljamõeldud kultuuritegelase Mario Kahmi poolt. Väga tõepärasest kirjaniku elukäiku kirjeldavast tekstist selgub, et Herbert Aab on pärit Jänedalt. Ta töötas nooruses isa farmis, kuid lahkus 27-aastaselt nii Jänedalt kui Eestist, otsides laias maailmas „elu kutset“. Tema kirjanikukarjäär algas reisikirjadest, kuid peateoseks sai 2004. aastal ilmunud romaan „Loobumine“. Samal aastal saavutas Herbert ka maailmakuulsuse, kuna sattus juhuslikult filmis „Who?“ kehastama peategelase Varju. Tal oli filmis vaid üks lause: „I’m lost“, mis on tänaseks päevaks muutunud klassikaks. Praeguseks on Herbert Aab aga kadunud. Tema viimaseks avalikuks ülesastumiseks oli aktsioon Noorte laulu- ja tantsupeol, kus ta manitses uut põlvkonda mitte oma elu maha magama ja vabadust raiskama. Selle kinnituseks tulistas ta kolm lasku usu, lootuse ja armastuse eest ning kadus. Aabi tutvustav tekst lõppeb sõnadega: „Annaks Jumal, et ta end üles leiaks.“ („Jõud“ kavaleht)

Kadunud Herbert Aab on naasnud oma sünnikohta Jänedale, kus hakkavad toimuma kummalised asjad. Teda hakkavad jälitama tema enda sisemised jõud. Kirjanik Aab oli oma raamatus „Loobumine“ kirjeldanud inimeses peituvaid sisemisi jõude, keda ta kutsus hõrmuriteks. Nüüd aga ei jäta Juht/Aju (Argo Aadli), Sõber/Süda (Alo Kõrve) ja nende juhivad hõrmurid Herbertit rahule. Igast uksest, kust Herbert sisse astub vaatab talle vastu ligi kolmekümnepealine jõudude armee. Mõned on sõbralikud ja toetavad, teised õelad ja parastavad. Esiplaanile tõusevad Herberti Harjumuse Jõud (Mait Joorits), Mõtlemise Jõud (Lauri Kaldoja), Loovuse Jõud (Mikk Jürjens) ja jõuetuna maas istuv Tahtejõud (Ott Kartau). Lisaks neile on kooriliikmete kehastada hirmu, viha, kurjuse, kadeduse, laiskuse,

impulsiivsuse, iharuse ja kurbuse jõud. Gruppidena tegutsevad elutüdimus ja elujõud. Kõige suuremat, kuid samas kõike vaikivamat rolli mängivad aga usu, lootuse ja armastuse jõud.

Selgub, et inimene on võimeline ajuvabalt ja südametult elama 12 aastat, kuna nii pikk on inimese eksitee ring. Ning kui see kohe ei lõppe, siis kaovad Aju, Süda, jõud ja Herbert. Herbert peab jõudma tagasi enda sisse. Herbert tõrgub pikalt ning ei soovi endast rääkida, kuid lõpuks ta seda siiski teeb. Tunnistades oma hirme ja tundeid ning ühendades oma sisemisi jõude, jõuab Herbert teekonnal iseendani kohale.

Lavastuse alguses on Herbert juba laval. Ta on riides nagu kauboi – ruuduline särk, pruunid püksid, jakk ning kaabu. Tema kõrval mängib raadio, kust samaaegselt etendusega algavad uudised, kus teatatakse Herbert Aabi kadumisest. See ehmatab Herbertit, on võimalik, et ta ehmatab, sest ei arvanud, et tema kadumist on märgatud või ta ei saanudki aru, et ta on kadunud. Uudised vahetuvad kirjandussaatega, kus samuti on teemaks Herbert ise. Sealsest arutelust ilmneb üldsuse vastandlik suhtumine Herbertisse. Kui saatejuht leiab, et Herbert on sümpaatne ja omal moel karismaatilinegi mees, kelle teoses olemas täiesti arusaadav allegooria, siis saatekülaline Toomas peab Herberti loomingut infantiliseks. Rääkides Herberti näitlejakarjääri kuulsaimast lausest „I’m lost“ ütleb Herbert ka sellel laval kaasa ja ootamatult ilmub lavale karismaatiline inglase Louie Digman. Herbert oli kunagi avaldanud juttude sarja, kus iga eestlase sees pidavat elama üks inglase. Tema sisemine inglase Louie tõdeb, et Herbert on nüüd tõepoolest kadunud. Kuna Herbert ei oska väga hästi inglise keelt, siis ei mõista ta ka Louie käest aru pärida, kui inglase hakkab talle rääkima Jany Day’st: „Jany Day is where everything changes or nothing changes at all. Okay? Jany Day is where all lost will return. Okay? Jany Day is where man can meet his H e a r t and M i n d. Okay?“ (Uusberg 2010: 13) Herbertile jääb arusaamatuks, et Jany Day on tegelikult inglaslik häälendus sõnast „Jäneda“. Seega on lavastuses kodukoht see, kus inimene kohtub oma südame ja mõistusega ning kuhu tagasi jõudes saab kadunud inimene jõuda ka iseendani.

Peale Louie Digmani lahkumist ilmuvad talli jõud ning neid suunavad punasesse riietunud Sõber/Süda ning üleni valges Juht/Aju. Seltskonna ilmumine ajab Herberti segadusse, ta ei saa aru mis deliiriumis ta on ning ta ei soovi neid kuulata ega nendega rääkida. Aegamööda hakkab selguma, et mõne emotsiooni ilmnedes elavneb ka mõni konkreetne jõud. Näiteks kui Herbert tunneb hirmu, siis langeb laest kriiskav hirmu jõud, kui ta tulistab oma revolvrist, siis juubeldab impulsiivsuse jõud ning kui ta tunneb kurbust, siis läheneb talle viiuliga kurbuse jõud. Kuna jõude on palju, siis vaatajani päris selged tähendused ei jõuagi. Lavastuse keerukas skeem selgineb kavalehe abil, kuid ka siis mitte

täielikult. On selge, et jõud soovivad, et Herbert ennast avaks ning endast räägiks, kuid Herbertile enam rääkida ei meeldi. Herberti koostöövalmiduse puudmine morjendab meestearmeed ning jõud nendes raueb. Lõpuks Herbert siiski räägib. Ta kõneleb oma lapsepõlve unistusest, kus ta soovis olla nii, et hing temast väljuks ning mängiks koos teiste inimeste hingedega ja tema lihtsalt istuks ja vaataks. Samuti tunnistas ta, et lahkus Jänedalt, kuna otsis tuuli, nüüd aga on ta naasnud, sest otsib varju. Mõlemat käiku innustas tegema igatsus. Kui Juht ja Sõber uurivad temalt, mis tunded teda valdavad kui tema elus midagi muutuks või vastupidi miski ei muutuks, siis vastab ta, et tunneb mõlemal juhul hirmu. Seepeale esitab jõududest koosnev koor laulu Karl Ristikivi luuletuse „Koituigatsus – kauguseigatsus“ sõnadele: „*Koituigatsus – kauguseigatsus, / kahte harusse kasvav puu, / varjuotsija – tuulteotsija, / metsa ja mere piirimail. / Sünnihirm – surmahirm, / mõlemast otsast sõlmitud elulõng. / Olemine –mitteolemine, / üks neist on uni / ja teine ei ole sedagi.*“ (Uusberg 2010: 57) Peale laulu lõppu tulevad Sõber ja Juht Herberti juurde:

JUHT: Mida sa tunned, Herbert?

SÕBER / HERBERT: Ma ei tunne midagi ...

SÕBER: Mida sa mõtled, Herbert?

JUHT / HERBERT: Ma ei mõtle midagi ...

JUHT: Herbert Aab! See on sinu k o h a l e – j õ u d. (Uusberg 2010: 58)

Herbert avab suu ning jõudude pilgud hakkavad jälgima millegi õhus liikumist – see on Herberti hing. Jõud lahkuvad saalist hingele järgnedes. Alles jääb kolm jõudu – Usu, Lootuse ja Armastuse jõud. Armastuse jõud laulab talle silma sisse laulu Juhan Liivi luuletuse „Viimne võimalus“ sõnadele. Peale laulu lahkuvad ka Usu ja Armastuse jõud, alles on vaid klaverit mängiv Lootuse jõud.

Ootamatult heliseb Herberti telefoni ning talle helistab ta isa, kes siamaani Jänedal elab ning kellega Herbert pole kümme aastat kohtunud. Ta isa soovib, et Herbert hangiks talle kuskilt tema lemmiklaulu – Frank Sinatra „My way“. Raadiost tuleb endiselt sama kirjandussaade, mis etenduse alguses. Herbert helistab sinna ja saab soovitud loo, jääb seda kuulama ning leiab lausahtlist suitsupaki ja tikud. Kuigi Herbert on suitsetamise maha jätanud, siis oli tal mõte enne surma kindlasti veel suitsetada. Ta rääkis lavastuses, kuidas ta tahab seista mere ääres, võtta üksainus tikk ja panna see tuule käes põlema, kui see süttib, siis võib ta rahus surra. Nüüd ei seisnud ta küll päris mere ääres, vaid Jänedal liiva sees, mille ta isa oli sinna toonud, et luua omaenda mereäär. Herberti tikk jääb aga põlema ning Herbert puhub selle ise ära. Ei ole veel aeg rahus surra. Ta lahkub lavalt laes oleva luugi kaudu ning lavale jääb alles vaid lootuse jõud.

2.4 Temaatika

„Vahepeatus“, „Pea vahetus“ ja „Jõud“ ei ole lavastaja enda sõnul loodud triloogiana (Uusberg 2013). Nende süžeed ei haaku ning ei leidu ka korduvaid tegelasi. Sellegipoolest on kolme lavastuse konfliktid ning sõnum sarnased. Kõigis lavastustes tegeletakse sama probleemiga, milleks on inimhing tänapäeva maailmas.

Üksi lavastus ei tegele päevapoliitiliste ja ühiskondlike valupunktidega, vaid nendeni jõutakse läbi indiviidi, kes tunneb, et ta praegusesse maailma enam ei sobi, sellega kokku ei kõla või selles inimesena kadunuks jääb. Vaatamata sellele, et tänapäeva inimeste muresid on tihti teipeale kujutatud materiaalsena, siis nendes lavastustes on lavastaja rõhu viinud vaimsele.

„Vahepeatuse“ ei lahkunud kolm sõpra tulemuspõhisest maailmast, kuna neil ei olnud raha, et seal elada, vaid nad ei tundnud ennast seal enam piisavalt võimekate ja väärtuslike inimestena. Jaanil, Jaanusel ja Jaanal ei olnud elus muud kui nende eesmärgid. On ilmselge, et tegemist on üksikute inimestega, kes pidanud seetõttu pingele ja ebaõnnestumistele vastu. Seda kinnitab ka asjaolu, et kõik mehed hakkasid pingeolukorras omaette rääkima, kuna neil ei olnud kellegi teisega rääkida. See annab sügavama mõõtme ka Maria tulekule. Lisaks sellele, et ta on naissoost ja tekitab meeste vahel konkurentsi ja armukadedust, on ta ka keegi „päris maailmast“, kes meeste lugusid kuulab ning muudab oma noorusliku entusiasmiga nende maailmapilti.

„Pea vahetuse“ tegevuse toimumise ajaks Eesti muutunud kohaks, kust saab rongiga sõita nii Kuressaarde kui Pariisi. Erinevalt kunagisest võimaluste piiratud olukorrast on nüüd lahti terve maailm, kuid inimesed ei pruugi sellegipoolest õnnelikud olla. Lai maailm avab uksi ja loob võimalusi, kuid üksik inimene tunneb end selles veelgi üksikumana ning leiab tuge vaid teisest inimesest, mida viiendaks stiihiaks muutunud raha talle pakkuda ei saa.

„Jõu“ kavalehe Herbert Aabi tutvustavas tekstis tuuakse eraldi välja asjaolu, et tegemist on rikka mehega. Rikkus aga ei loe, kui see on ainuke asi, mis inimesele jäänud on. Herbert oli elu jooksul hüljanud oma isa ning eemaldunud ka oma pojast. Üksikuna kaotas ta nii nägemuse endast kui igasuguse sihi elus.

Sealjuures on lavastuste tegelased näinud ainsa võimalusena praegusest elust põgenemist. „Vahepeatuse“ tegelased alustasid eraklikku elu Hüürus, kus üritasid ennast veenda, et nende sealne elu on sügavam ja täisväärtuslikum kui varasem pidev võidujooks. „Pea vahetuses“ püüdis Mees 2 sooritada enesetappu ja Herbert Aab põgenes Jänedale, põgenedes samal ajal ka iseennast. Selgus saabub esimeses kahes lavastuses läbi teise inimese, „Vahepeatuse“ läbi Maria ja „Pea vahetuses“ aitas Mees 1 jõuda sõbral sinnani,

kuhu sõber üksi ei jõudnud. Nii Maria kui Mees 1 kehastasid omal moel mõistuse häält, pannes oma emotsionaalsed kaaslased nägema elu positiivsemat poolt.

Lisaks inimlikkusele läbib kõiki lavastusi kunsti ja kunstnikupositsiooniga tegelemine. „Vahepeatuses“ ilmneb see Jaani luuletamise ja Jaanuse kunstnikukarjääri kaudu. Jaan lõi Harrasmehe pseudonüümi all erilist, ilma täpitähtedeta luulet, millest ta loobus, kuna ta luule oli tõlkimatu. Selle all kannatas ta looming tugevasti ja püüid olla oma luules poosivaba ja aus rikkus ta karjääri. Jaanust piiras teadmine, et tema kunst on pelgalt tõe väänamine või äärmisel juhul tõe peegeldus. Samuti uskus ta, et kunst peab pidevalt olema uuenduslik, et kunst peab šokeerima ja intrigeerima. Vaatamata sellele ei õnnestunud tal olla rahvusvaheliselt edukas, mistõttu ta oma karjääri lõpetas.

„Pea vahetuse“ kahe muusiku põhilisteks jututeemaks oli kunst ja täpsemalt muusika. Nad esindasid kunstnikuks olemise kahte suunda – Mees 1 harjutas ja Mees 2 aretas, sealjuures oli esimesel õnnestunud saavutada oma tegemistes edu ja teisel mitte. Kunsti osas puudutatakse ka põlvkondlikke barjääre ja asjaolu, et noori ei võeta kunstis tõsiselt. Mees 2 üheks suurimaks hoobiks oligi see, et teda ei võetud tõsiselt. Mees 1 vastab seepeale, et „nii noori ei võetagi tõsiselt.“ (Uusberg 2009: 33) Seda teemat on Uusberg ka lavastusteväliselt enda kogemuse põhjal kommenteerinud. Asjaolu, et noori tõsiselt ei võeta, võib olla tingitud ka Uusbergi valiku luua oma kõigi lavastuste tegelased pigem keskealisteks kui noorteks, et tegelaste sõnade taga oleks ka väärkam vanus ja sõnadel seega suurem kaal.

Kunstiteema puhul on humoorikalt lahendatud loomeinimeste kesise tagasiside probleem. „Pea vahetuses“ kiitsid tegelased jaamateadete lugeja Etsi tööd: „ETS: No mis siin lugeda. Samas, ega tagasisidet pole kunagi liiga palju. Nii, et aitäh.“ (Uusberg 2009: 55).

„Jõus“ tegeletakse samuti kunstiteemaga, kuid põgusamalt. Herbert Aab on kirjanik ning tagasiside tema loomingule antakse läbi raadiosaate, kus arutletakse Herberti teose „Loobumine“ üle. See teos sisaldas hõrmureid, kes olid inimese käitumist ja valikuid suunavad jõud, nagu lavastuseski. Kui üks kirjandussaate osaline leidis, et tegemist on täiesti adekvaatse allegooriaga, siis teine uskus, et tegemist on infantiilse teose ja mõttekäiguga, tuues kunsti juures olulisimaks selle uuenduslikkust: „„Loobumises“ ei ole mingitki uut rakurssi inimesele, uut vaatenurka elule. Tõeliselt säravat uudsust, mis annaks üleüldse õigustuse ühele inimesele, et midagi kirjutada.“ (Uusberg 2010: 9)

Kolme lavastuse tegelasi saab vaadelda ka kui teelolijaid. „Vahepeatus“ kujutab sellel teekonnal peatust, „Pea vahetus“ ootamist ja „Jõud“ enese kokku võtmist ja kohale jõudmist.

2.5 Teksti mängulisus

Kolme lavastuse ühendavaks tunnuseks on nende tekstikesksus. Lisaks sellele, et teksti on lavastustes palju on see ka mitmetähenduslik ning peidab endas rohkelt sõnamänge. Juba enne lavastuste sisuga tutvumist võib näha sarnasust „Vahepeatuse“ ja „Pea vahetuse“ pealkirjade vahel. Sisuline kokkukuuluvus on ka „Vahepeatuse“ ja „Jõu“ pealkirjade vahel, kui vaadelda lavastusi kui teekonda.

„Vahepeatuses“ on kõige silmatorkavamaks teksti ja sõnade kõlaga mängimiseks Jaani ilma täpitähtedeta kõne. Nii mõnedi sõnad täppide eemaldamisel uue tähenduse. Kõla muutub *kolaks*, tõlgendamine *tolgendamiseks*. Samuti on „Vahepeatuses“ väga hoolikalt sõnu valitud erinevatele tegelastele, mis just nende iseloomuga sobib. Jaani kõne on peenutsev ja ta kasutab lausekonstruktsioone, mis Jaana suust kõlaksid päheõpituna ja ebaloomulikuna. Lisaks huvitab Jaani sõnade päritolu. Maria tekstis leidub aga mõtlematuid ja taktitundetuidki lauseid, mis peegeldavad tema nooruse julgust ja impulsiivsust.

„Pea vahetuses“ jääb sõnamäng pealkirjaski leiduvate häälikute kanda. Nende erinevad paigutused kirjeldavad meeste eripärasid. Mees 2 on seisukohal, et inimene p e a b alati olema v a h e t u, kuid Mees 1 soovib kaaslasel vähem kannatada: „P e a v a h e t, ela oma elu.“ Samuti on teksilises mõttes olulised lavastustes esitatavate laulude aluseks olnud Juhan Liivi ja Ernst Enno luuletused. Lavastuse keskseim soov kokku kõlada ja alguskokkukõla leida pärineb Juhan Liivi luuletusest „Muusika“(Uusberg 2009: 39).

„Jõus“ tähendab sõna „jõud“ nii inimese sisemist jõudu kui ka kohalejõudu, rännaku lõppu. Lavastuses viidatakse Herberti segadusele ja eksirännakutele läbi Herberti eluteele sattunud pealkirjade. Sellisena võib vaadata tema romaani „Loobumine“ ja filmi „Who?“ pealkirja, aga ka Herberti filmidebüüdi ainsat lauset „I’m lost“. Lavastuse lõpus kõlanud „My way“ märgib sealjuures asjade lahenemist, rahulolus oma tegemistele tagasi vaatamist. Sõnamänguna toimib ka Jany Day ja Jäneda suhe, kuigi seda lavastuses põhjalikumalt ei selgitatud. Tekstilist osa oli selles lavastuses vähem kui eelnevates, kuid paljud mõtted tulid kuuldavale just laulutekstides. Kui „Pea vahetuses“ korrati lauludest pärinevaid olulisi fraase ka tegelaste omavahelises dialoogis, siis „Jõus“ kõlasid paljud mõtted ainult muusika kaudu ja võisid seetõttu ka kuulmatuks jääda. Lavastuse sõnumi selgitamise seisukohalt kõige olulisemaks osutub katkend Olav Ehala laulust „Tõeline jõud“, mille sõnad on loonud Juhan Viiding: *„kus on sinu tõeline jõud / kas on ta kätes või jalus / kus on sinu tõeline jõud / su elu ainuke alus / kus on sinu tõeline jõud / kas südames on, südames või peas / kas on sinu*

tõeline jõud / ununenud tunnete seas / ei ole su tõeline jõud / eraldi ega ka lahus / sa otsi ja leia, leia see jõud / sa otsi mehises rahus.“ (Uusberg 2010: 56)

2.6 Atmosfäär

Erika Fischer-Lichte selgitab atmosfääri mõistet Gernot Böhne määratluse kaudu. Selle järgi on atmosfäärid midagi, mis ruumis inimeste ja asjade või inimeste ja inimeste vahele „valgub“. Atmosfäärid ei kuulu ainult objektide ja inimeste juurde, mis näivad neid välja kiirgavat, ega ka nende juurde, kes neid füüsiliselt tajuvad. Atmosfäär on teatriruumis tavaliselt esimene, mis vaatajad haarab ja „ergastab“ ning „häälestab“ vaatajat teatud määral edasiseks, viies ta kindlasse „meeleollu“, millel on mõju tajule ja tähendusloome protsessidele. Atmosfäärid võivad sageli etenduse käigus muutuda ning nende puhul on võimalik analüüsida, milliste vahendite ja kunstiliste võtetega need loodud on. (Fischer-Lichte 2011: 92–93)

Järgneva kolme lavastuse puhul on atmosfääri loojatena olulisel kohal mängupaigad, lavaruum ja muusika.

„Vahepeatuse“ näidendi sissejuhatavas osas on Uusberg ära märkinud, et tema jaoks on loo huvides vajalik, et lavastuses ollakse reaalses ajas ja kohas, samas aeg-ruumis, kus publik lavastust vaadates. Seetõttu elasid Hüürus mängitud lavastuse tegelased samuti Hüürus. Mis puutub kokkulangevusse sisuga, siis nägi lavastaja Hüürut paigana, kuhu jõudes saab selgeks, et ollakse suurlinnast välja jõudnud. Mängukoha olulisust selgitab teatrikunstnik Liina Unt järgmiselt: „Koht ei paku ainult visuaalset, vaid ka emotsionaalset elamust: need tekitavad meis äratundmist, hõlbustavad meie sisenemist näitemängu maailma või aitavad seda paremini mõista.“ (Unt 2002: 26). „Vahepeatuse“ ja Hüüru puhul ei ole niivõrd oluline konkreetse koha ära tundmine, kui arusaam, et ollakse jõudnud linnakärast välja, mis aitab vaatajal paremini suhestuda lavastuse kolme peategelase Tallinnast lahkumise tagamaadega.

Hüüru mõisa pööningule on loodud kolme mehe eluruum. Ruumi seinad on tumedad, vasakut kätt jääb uks ja tagaseina aken. Keset tuba on kolm lauda: kõige vasakpoolsemat lauda katab laastukuhi ning hõövel, akna all asuv laud on kaetud paberihunnikutega ning kõige parempoolsemal laual on taldrik, mille peal nuga ja kahvel. Sama laua peal on ka puust tähekuubikud, mille publikupoolsetel külgedel on tähed K ja Ü. Kõige vasakpoolsema laua kõrval on seina najale toetatud põrandaliistud, kuhi laaste ja molbert. Keskmise laua kõrval on reisikohvrid ning parempoolsema laua ümber erinevad toidunõud. Laudade paiknemise järgi on jagatud ruum kolmeks. Igal mehel on oma laud ja selle ümbrus, mis märgistab nende

privaatset ruumi. Kui nad tunnevad erilist üksmeelt, siis tõstetakse lauad kokku üheks suureks lauaks, kui soovitakse omaette olla, siis seisavad lauad eraldi. Kui välja arvata laudade ümbertõstmised ja teise vaatus alguses sisse toodud veekanistrid, püsib lavakujundus muutumatuna.

Lavastuse atmosfääri muudetakse valguse ja muusika abil. Valguskujundus on minimalistlik, markeerides tavalist toa valgustust, mis muutub külmaks ja tumedaks kui mehed endast väljuvad. Helikujunduse võib jagada kaheks – esimeseks on lavaruumi ümbritsev heli, mis tuleb erinevatest saali kõlaritest ning teiseks on lavaruumist tulev heli, mis tekib, kui tegelased panevad ise laval muusika mängima. Esimeste helide hulka kuulub kurjakuulutav ja sünge heli, mis hõlmab ruumi iga kord enne seda, kui mõni mees enesevalitsuse kaotab. Ka etenduse lõpus kõlanud jaapanikeelne „We are the Champions“ tuleb kuskilt „kõrgemalt“ ja ei ole seega tegelaste kontrolli all. Kui sama lugu eelnevalt originaalesituses kõlas, siis mõjus ta võimsana ja aitas Jaanal end poodiumil võitjana ette kujutada. Jaapanikeelsena aga naeruvääristab ta seda kõike – nii kultusloo võidukiitust kui olukorda, milles ta kõlab – meeste taipamist, et nende elu Hüürus ja nende uued Elu Mõtted on naeruväärsed. Lavalt mängima pandud muusika töötab meeolelu loojana kui mehed soovivad endale Carla Bruni lembelaulu järgi romantilist äraolemist korraldada, Jaanus joonistamiseks sobivat taustamuusikat leida või Jaana ennast motiveerida. Ainsa elava muusikana kõlab Maria klaverimäng etenduse lõpus.

„Pea vahetuse“ tegevus toimub raudteejaama ootesaalis. Teater NO99 saal on minimaalsete vahenditega muudetud raudteejaamaks, mille näol on äratuntavalt tegemist Balti jaamaga. Sarnane on nii teadetelugeja reibas hääli kui oranžide kirjadega tablood. Äärmiselt minimalistlik lavakujundus koosneb vaid kahest pingireast ja tabloost. Lavaruumi seinad on üleni mustad, kuid seda pehmendab kollakas valgus ning ruumi üldmulje ei ole seeläbi kuidagi masendav või sünge. Lavastuse alguses hakkavad saali valguma „Head Ööd, Vend“ koori liikmed ning teadetelugeja Ets teatab iga väikse aja tagant järgmise rongi väljumise. See tekitab lavastusse tempo juba enne, kui laval üldse midagi toimuma jõuab hakata.

„Pea vahetuse“ atmosfääri loomisel polnud mängupaigal suurt rolli. Märkilisem oli sinna loodud tegevuspaik ja selle paradoksaalsus. Raudteejaam on reeglina lärmakas ja rahvast täis koht, kuid „Pea vahetuses“ on see rahulikuks oasiks keset kihutavaid ronge ja kiiret elu. See oli koht, kus kaks meest said rahus rääkida ning öögi veeta.

Lavastuse atmosfääri loomisel on väga oluline roll muusikal. Algselt oli kammerkoor „Head ööd, vend“ Mees 1 isikliku orkestri rollis. Pille kasutati häälestumiseks, kuid kuna musitseerimine keelati õige pea, siis jätkati ilma pillideta ning esitati Pärt Uusbergi

koorimuusikat Ernst Enno ja Juhan Liivi sõnadele. Pärt Uusbergi muusikas on ühtaegu nii võimas kui pühalik, mis tekitab lavastuses väga erilise atmosfääri. Koor oli lavastuses kommentaatoriks, nende esitatavad lood peegeldasid tegelaste sisemust ja mõtteid. Samuti kõlas lavastuses klaverimeloodiaid, mis tulid väljastpoolt lavaruumi. Need esinesid siis kui Mees 1 kas peas oma partiid läbi harjutas või Mees 2 oma balleti finaali kirjeldas. Kuigi vaataja klaverimängu selgelt kuulis, on selge, et muusika kostus meieni meeste peadest, nende kõva häälega mõtlemisest.

“Jõu” puhul oli taaskord oluliseks mängupaik. Lavastus oli spetsiaalselt Jänedal jaoks kirjutatud ning Jänedal on ka lavastuse kontekstis suur roll. „Jõu“ tegevus leiab aset Pulli tallis. Talli põrand on kaetud liivaga, mis nagu hiljem selgub, on seal seetõttu, et Herberti isa soovis luua keset Mandri-Eestit enda oma isikliku mereäärse. Liiva sees on tool, laud ja laual raadio. Nii paremas kui vasakus lava küljes on talliüksed, kust hakkavad hiljem jõud sisse ja välja käima. Nad tulevad ka laes asuvast august, millest ripub välja köis. Lavastuse mänguruum asub küll tallis, aga tegevus toimub Herberti sisemaailmas, kus konkreetse tegevuspaiga määramine ei olegi kõige olulisem. Lisaks tallile võib laes oleva augu ja sealt rippuva köie alusel võib ruumi vaadelda ka kaevuna, mis sümboliseerib Herberti eksistentsiaalset „põhja vajumist“ ning millest väljumiseks peab ta koondama kogu oma sisemise jõu. Kujundit toetab asjaolu, et Jänedalt lahkudes oli Herbert oma isa kaevu jätnud ning nüüd Jänedale naastes tuli ta oma isa vaatama.

Suurel osal “Jõu” etendustest sekkus lavastusse võimsaim atmosfäärilooja – ilm. Esietendusel viis ta kaasa osa katusest ning mattis enda alla osa tekstistki (Ala 2010, Purje 2010, Põldma 2010a). Laval oleva 25-liikmelise meeskoori laule ta aga seevastu võimendas. Niigi süngena mõjuv madalahäälne koor sai loodusjõudude najal vaid ähvardavust juurde. Enamikel juhtudel ärritab meeste laul Herbertit ning mõjutab seeläbi ka vaatajat, häälestades neid sellele, et jõudude laulmine vallandab Herberti poolt taaskord revolvrüürid. Meeskoori laulmises on tõesti midagi kurjakuulutavat, kuid samas ilusat ja taaskord väga võimsat. Lisaks koorile on lavastuses ka raadiost kõlav muusika – algselt on selleks lavastust sisse juhatavat Terry Jacksi “Seasons in the sun” ja hiljem märgilise tähtsusega lõik Olav Ehala laulust “Tõeline jõud” Ellerheina esituses. Samuti lavastuse lõpulugu, Frank Sinatra “My way”, mis on positiivseks tagasisivaateks ühe mehe elule ja toetab lavastuse lõpu lootusriikast ja muretut tooni.

2.7 Näitlejatöö

Kõigi lavastuste tegelased on fiktsionaalsed karakterid, mille loomisel on lavastaja saanud inspiratsiooni tänapäeva inimesest. Üldinimlike teemade käsitlemine koos realistlike tegelaste ja näitlejatöödega omab olulist rolli lavastuse sisuga suhestumise hõlbustamisel. Tegelased on mõjuvad pigem vaimsel, mitte niivõrd füüsilisel tasandil.

„Vahepeatuse“ puhul saab näitlejatöid iseloomustada just inimliku ja realistlikuna. Lavastuse meestegelaste kehastamisel tegid näitlejad väga täpset tööd, jäädes kindlalt siiraks ja südamlikuks, tegelasi ei kujutata naeruväärsetena ega liigselt koomilistena. Väikeste detailide kaudu tuuakse välja palju konkreetsetele inimtüüpidele iseloomulikke jooni, jäädes siiski argise inimkäitumise piiridesse. Ainsaks erandiks on Jaani aegluubis liikumine, mis koos aeglustatud kõnega võib olla vaadeldav poosina ja mõjuda ebarealistlikult. Siinkohal on tegemist tegelase ambitsiooniga mõjuda tõsiseltvõetava ja asjalikuna, mitte näitleja omaga.

„Pea vahetus“ on kolmest lavastusest kõige staatilisem. Näitlejad ei lahku terve lavastuse vältel praktiliselt kordagi oma pinkidelt. Kuigi räägitakse üksteisega, mängitakse siiski tihti näoga publikusse, luues lähedasema suhte vaatajaga ning läbi isikliku lähenemise sunnitakse vaatajat laval toimuvaga kaasa mõtlema. Samas konkreetseid publiku poole pöördumisi ei ole. Ka selle lavastuse puhul on näitlejatöid iseloomustavaks sõnaks isiklikkus ning seda juba seetõttu, et tegelased olid konkreetsetele näitlejatele mõeldes loodud. Mõlemad näitlejad löid minimaalsete vahenditega, vaid miimika ja hääletooni ja kõnetempoga kaks väga vastandlikku tegelast, kelle suhtluses ei kao pinge ka lavastuse kõige vaiksematel hetkedel, kui domineerib koor. Näitleja füüsiline kohalolu on selgelt tuntav ka siis, kui laval kõlab vaid muusika.

“Jõu” tegelane Herbert on segaduses ja enda identiteedi kaotanud mees. Ivo Uukkivi kehastatab Herbertit kergesti ärrituvana ja impulsiivse, samas kinnise inimesena. Vaatamata välismaal elatud aastatele ei ole Herberti näol tegemist agara suhtlejaga, tema kinnisust võib vaadelda nii eestlaste kui kinniste inimeste kuvandist lähtudes kui ka näitena vanemast põlvkonnast, kelle jaoks suhtlemine ja enesest rääkimine tihti loomulik ei ole. Herberti kõrval on vastandina väga karismaatiline inglase Louie Digman ja energiline jõudude armee. Viimased mõjuvad lavastuses eelkõige kehaliselt, kuivõrd nende sõnaline osa väljaspool laule on väike. Erandina võib välja tuua Lauri Kaldoja Mõtlemise Jõuna, kes diktorliku häälekasutusega teeb enda tegelaskuju kõige kergemini äratuntavaks. Massina mõjuvad jõud võimsalt ja nende erinev olek ning lärmapuud toetavad lavastuse ja Herberti sisemaailmas peituvat segadust.

3 Lavastuste retseptsioon

Järgnev peatükk käsitleb lavastuste retseptsiooni. Ülevaade põhineb päevalehtedes, kultuurilehtedes ja -ajakirjades ning erinevates kogumikes ilmunud arvustustel. Välja on jäetud blogosfääris ilmunud sõnavõttud ning reklaamiva või teavitava sisuga kirjutised.

Retseptsiooni põhjal on näha arvamuste lahknevust. On neid, kes Uusbergi lavastustega suurt sidet tunnevad, näiteks Gerda Kordemets, Pille-Riin Purje ja Uusbergi enim kajastanud Margus Mikomägi. Vastasleeri kuulujateks on Valle-Sten Maiste, Meelis Oidsalu ja Andres Laasik. Nad leiavad, et ei haaku Uusbergi lavastustega mitte mõttekaasluse puudumise tõttu, vaid seepärast, et kõne all olevates lavastustes puudub intellektuaalne vundament. Neutraalseks pooleks, kes Uusbergi loominguga palju tegelenud, on kõige silmatorkavamalt Madis Kolk.

3.1 *Sisu, vorm ja tekst*

Uku Uusbergi lavastuste keskmes on loomeinimene, kel on tekkinud raskusi tegelikkuse ja reaalse maailmaga klappimisel. Eriti on välismaailmast irdunud „Vahepeatuse“ tegelased Jaan, Jaanus ja Jaana. Kairi Prints on Postimehes avaldatud arvustuses välja toonud, et välismaailm on „Vahepeatuse“ tegelaste jaoks abstraktne koht, kust nad otsustasid lahkuda, kuna ei saanud hakkama „pärismaailmas“ mugandumisega, mis lavastuses ei tähendanud mitte vana ja turvalise juurde pidama jäämist, vaid uuenduslikkusega kaasa pürgimist, mistõttu otsustasid mehed luua omaenda konkurentsitu keskkonna, kus õnne ja tõde otsida (Prints 2008). „Vahepeatus“ ongi kriitiline pilguheit saavutuspõhisele maailmale, võidujooksule edu nimel ja sellele, kuidas see inimesele mõjub. Uusbergi lavastuslik lahendus tekitab aga vastakaid arvamusi. Kui Kairi Prints näeb leebet loosungit: „Kõik on väga lihtne – elu mõtte leiab, kui loobuda otsimisest“ positiivses mõttes lootustandvana, siis Valle-Sten Maiste leiab lavastuse sisu eksistentsialistlikult lamedakoelise: „Uusberg ei taju eksistentsiaalseid küsimusi valusalt, sisemiselt lõikavat kaasaminemist nõudva lõpuni vastamata jääva probleemina, vaid lastehaigusena, mis mõne sooja võlusõnaga nagu puberteedi esimene ebaõnnestunud suguihe hingeteadusega kursis oleva koolipsühholoogi seletuste abil plekitult harmoniseeritud saab.“ Ta lisab, et kui lavastuses groteskil ka mingi sisuline mõõde oli, siis seisnes see selles, et ei maksa elus valitud eksiteid ülemäära traagiliselt võtta, küllap on lõpuks igaihe jaoks kuskil mõni õnnistav tarkus. (Maiste 2008)

Needsamad tarkused mõjuvad aga sümpaatselt Margus Mikomägi, kes näeb „Vahepeatuses“ uue põlvkonna noorte silmakirjalikkuse puudumist, tõekuulutamist ja armastuse levitamist, saades just selle lavastusega aru, et maailm muutub (Mikomägi 2008). Jaak Alliku jaoks on lavastuse lahendus vaimukas ja originaalne, tuues õnnestumisena välja selle, et Uusberg suutis oma pulbitsevat fantaasiat ohjeldada selge idee ja napi vormi teenistusse (Allik 2008). Vormi kohta leidub vaid kiidusõnu ka Valle-Sten Maistel: „Uusbergi lavastajakäekirja veetlusi on see, et vormilist huvitavust ei saavuta ta n-ö piire ületades, roppuste, seksi, vägivalla, lolluste ja muu sellisega liialdades. Näiliselt lihtsate karikatuursete olustikuliste improvisatsioonidega saavutab lavastaja muheduse, meeleolukuse ja kaasahaaravuse. Suvaline kokutus, paus, kõne- või lauseehituse defekt on Uusbergil sedavõrd hästi välja mängitud, et mõjub kunstina.“ (Maiste 2008)

Lavastuse tekstilist poolt kriitikas palju eraldi välja toodud ei ole, Kairi Prints kiidab teksti mitmetahulisust ja mitmetähenduslikkust (Prints 2008) ja Margus Mikomägi usub, et Uusbergi eesti keele tundlikkus on üks, mis seda näidendit ja etendusi kannab (Mikomägi 2008). Lisaks on Teater.Muusika.Kino „Teatriankeedis 2007/2008“ „Vahepeatuse“ märkimisväärse algupärase teatriteksti kategoorias ära märkinud Jaak Allik, Piret Kruuspere, Valle-Sten Maiste, Katre Väli ja Lea Tormis.

Järgmine lavastus, „Pea vahetus“, pälvib kriitikutelt suuremat tähelepanu ja kuna tegemist on Uusbergi teise autorilavastusega, siis tegeletakse arvustustes ka rohkelt autori isikuga.

Gerda Kordemets sõnastab lavastuse mõtte järgnevalt: „„Pea vahetus“ on nagu dialoogi kirjutatud filosoofiline traktaat. See tegeleb jumala otsimise, vanade ja noorte vastasseisu, meeste ja naiste erinevuse, raha tähtsuse(tuse) ja muu säärasega, püüdes neid igavesi küsimusi uuesti sõnastada. See on lihtne, võltspaatosest vaba, inimlikult arusaadav ja seega paljusid kaasav tekst, milles jõutakse lõpuks tõdemuseni, et kõige tõelisemad kogemused võivad olla need kõige lihtsamad eluhetked.“ Ta näeb „Pea vahetuses“ autori kommentaari kõigele, mida ta varem loonud on: „Mind ei võetud tõsiselt, nii noori ei võetagi tõsiselt“ on ainult üks selleteemaline viide. (Kordemets 2009)

Kriitilisemat poolt esindab Andres Laasik Eesti Päevalehes, kes leiab, et lavastuses on küll suurimad südametemurdjad, koor, pillimäng ja lippav dialoog, kuid ei ole näitemängu. Samuti jääb Laasikule arusaamatuks, miks peab keegi oma hingeelu nikerdusi lavale tooma, kui leidub nii palju paremat valmis näitekirjandust. (Laasik 2009) Meelis Oidsalu argumenteerib Sirbis ilmunud artiklis neil teemadel veidi pikemalt. Ta tunnistab, et tema

jaoks olid ebaküpsed nii lavastus kui tekst. Keeleassotsiatsioonide kaudu on mõnikord jõutud sõnamängu kõlamiseni, kuid on hetki, kus „rahmitakse ka tühja“. Lapsikute heietuste asemel oleks ta oodanud, et märkimisväärse kujunditajuga Uusberg looks märgiliselt korrastatuma ruumi, et kõik õhku visatud noodid harmoonilisena kokku kõlaksid. Oidsalu jaoks sümfoonilist tervikut ei tekkinud. (Oidsalu 2009).

Margus Mikomägi toob „Pea vahetuses“ (nagu ka eelnevas „Vahepeatuses“) välja põlvkondlikke aspekte. Ta usub, et „Pea vahetus“ on kantud usust paremasse olevikku ning näeb uut teatrinoorte põlvkonda keskpärasusele pühendunult ja elusalt vastu astumas. Samas nimetab ta Uusbergi koos kaaslastega vanameistriteks: „Vanameistrite loomingut iseloomustab enamasti vormikeele lihtsus ja täpsus, üleliigse sekeldamise puudumine, tasakaalukus, isegi aeglus, mõtte ja keele ja väljendusvahendite täpsus, tõsidus ka koomilises, suurepärase loomingulise atmosfääri loomise oskus, ülim ausus ja oma tõde... see kõik on noortel autoritel, näitlejatel ja muusikutel juba olemas. Erinevalt „vanameistritest“ on see aga nii uus, et paneb ootama, kuhu nad jõuavad aastate ja kogemuste kogunedes. (Mikomägi 2009b) Aare Pilv jätkab samal teemal: „„Pea vahetus“ on märgiline seetõttu, et teemaasetuse kaudu tehakse hoiakuline deklaratsioon, avaldatakse uue põlvkonna lavastaja n-ö „lähtekreedo“ tulevase tegevuse jaoks, räägitakse kunstniku ülesandest inimsuse ees.“ (Pilv 2010: 47).

Teatrifestival Draama 2010 järelraamatus avaldatud välisdelegaatide artiklites tõstetakse lavastusest esile kunsti ja inimlikkuse mõõdet. Leedu teatriteaduse üliõpilane Kristina Steiblyte näeb lavastuses meeldetuletust, et teater, muusika ja visuaalne kunst ei saa eksisteerida ilma inimesteta, kes seda vaataksid-kuulaksid või sellest kirjutaksid. Peade vahetus on aidanud üle kunsti ajalisusest ja võimatuses näha kellegi teise mõtteid. (Steiblyte 2010: 47) Lõuna-Korea ja Hollandi teatriteadlane ning -kriitik Yuh Jung Hwang kujutab lavastust jõena, mis läbib mõtteid ja mälu, mis olid varem meie elu ja kunsti olemuse osas unustusehõlma vajunud. Arvustaja leiab, et kuigi kritiseerida oleks võinud ideaalset kujutust kunstist, siis arvesse võttes tänapäeva hübriidsust ja kaootilisust, on meil siiski vajalik mõelda tõelistest väärtustest ja nende tähendusest kunstis. Lavastuse sõnumina näeb ta humaansuse vajalikkust kaasaegses maailmas. (Hwang 2010: 38–39) Viimase mõttega võtab oma „Pea vahetuse“ vaatamiskorrad kokku ka Pille-Riin Purje: „Üksteist seninähtud „Pea vahetuse“ etendust on minule sisendanud usku teatrisse kui kohtumispaika. Igaviku ooteruumis, kus me kord kõik ööbime, loeb ainult tõeline inimlik side. Mitte hinnangud.“ (Purje 2012)

„Jõu“ mõtet kirjeldab Priit Põldma järgnevalt: „Iga inimene jõuab oma elus punkti, kus tehtu kuhjub turjale olemise talumatuks raskuseks ja kõige õigem tundub kaduda. Herbert Aab kaobki ära. Kaob Jänedale, isatalu ja iseennast otsima.“ Samuti leiab ta lavastusest inimlikkust, siirust ja avatust, kuid tunnistab, et nii teksti kui lavastusterviku näol on tegemist nõrgema lavastusega kui eelnevad. (Põldma 2010a) „Jõudu“ peavad nõrgemaks ka teised: Janar Ala leiab, et lavastus oleks valmis kirjutatud justkui autopiloodi peal, muutes terviku segaseks ja heitlikuks (Ala 2010) ning Veiko Märka kasutab huumoriklassiku Harri Lehiste lauset, mida viimane oli kasutanud nõukogude ühiskonna kirjeldamisel, lavastuse kokkuvõtteks: „Jõud on meil suur, hirmus suur. Aga seda on vähe, kole vähe.“ (Märka 2010).

Madis Kolk usub, et vormi ja teksti hõredus võis olla taotuslik, kuid paraku ei mänginud see end sõnumina, milles Kolk nägi tegelase resignatsiooni, välja. Kui eelmistes Uusbergi lavastustes aitasid vaatajal künismist üle olla ja sõnade taga banaalsuse asemel siirust näha mäng ja kindel tajukeskkond, siis näeb Madis Kolk „Jõu“ puhul, et elutõed jäid üksnes sõnade kanda, mis muutis nii tegevuse kui tegelased üheplaanilisteks, ei tekkinud pinget ega elektrit. Ning kuna Uusbergi puhul on sõnum vormist sõltuv, siis lagundas riskantne vorm terve lavastuse. (Kolk 2010b)

3.2 Näitlejatöö

„Vahepeatuse“ näitlejatöid Kairi Prints kirjeldas näitlejate töid ülivõrdes ning tõi välja, et nad ei teinud ühtki ülearust liigutust ega nõmedaid nägusid ning tüdruk, kes oli „normaalne“, oligi normaalne (Prints 2008). Sekundeerib ka Valle-Sten Maiste: „Argo Aadli, Alo Kõrve ja Indrek Ojari on mõistagi väga tugevad noored näitlejad, kuid just Uusbergi käe all on nad jõudnud parimani, mida olen kogenud. Rollides ei olnud kuskil liialdatud, ei kohanud jämekoomilist rohmakat karikatuursust. Ja tabatud oli inimolule ja -tüüpidele sedavõrd palju iseloomulikku.“ (Maiste 2008)

Näitlejatööde meisterlikkust mainiti ka „Pea vahetusest“ kirjutades. Võigemasti puhul oli kriitika kõikjal toetav, Meelis Oidsalu nimetas tema etteastet lausa monotükiks, teatriks teatris, Avandi tegelaskujuga ei saanud ta aga näitleja elutuse tõttu kontakti (Oidsalu 2009). Gerda Kordemets vastandina leiab, et Märt Avandi intellektuaalse jõuga tegelaskuju on heaks vastanduseks emotsionaalsemale lavapartnerile (Kordemets 2009). Aare Pilv näeb laval kahe näitleja võrdselt vastastikkust tundlikkust, kuid tõdeb, et Võigemastil oli tegelaskuju iseloomust tingituna rohkem mõjumisvõimalusi, kuivõrd Avandi mängitav tegelane oli kirjutatud konventsionaalsete kaitsekihtide alla peidetuna (Pilv 2010). Pille-Riin Purje nendib,

et Võigemasti roll oli alguses rohkem „valmis“ ja eriti põnev oli tal jälgida kuidas Avandi üha veenvamalt põhjendab Mees 1 tekstikäänakuid, mängib nähtavaks introvertse loomuse allasurutud haavumisi, samas juhiomadustega isiksuse kannatlikkust ja üleolekupuhanguid (Purje 2012).

Lavastuse „Jõud“ keskmes olevat Ivo Uukkivi on kriitikas tema meisterliku näitlemistehnika tõttu nimetatud lavastuse kandetalaks ning kiidetakse ka Aadli-Kõrve tandemit, mis „toimib kui õlitatult, mängides vastuolud välja nappide vahenditega“ (Põldma 2010a). Koor, kes jõudusid kehas ja ka muusikalise kujunduse eest hoolitses, tundus Madis Kolgile aga kasutamata jäetud võimalusena (Kolk 2010b).

Näitlejatööde kõrval sai kriitikas palju tähelepanu näitlejate toimetulek ilmastikuoludega ning nendest tingitud võimalike probleemidega. Suur osa arvustajatest olid viibinud esietendusel, kus tormi tõttu oli lavastaja lavale tulnud ning käskinud mängu lõpetada, Uukkivi oli ta aga minema saatnud ning edasi mänginud. Sellistel juhtudel kiideti näitlejate enesekindlust ning loodusjõududega kaasa improviseerimist. (Ala 2010, Purje 2010, Põldma 2010a)

3.3 Atmosfäär

Kõige vähem kajastas kriitika „Vahepeatuse“ tegevuspaika, lava- ja muusikalist kujundust. Tegevuspaiga mainimine oli pelgalt informatiivne, lavakujundust ei mainitud kordagi ning muusikalise kujunduse kohta leidis vaid üks lause Valle-Sten Maiste poolt: „Suurepäraselt toetas lavastuse grotesksust muusikaline kujundus.“ (Maiste 2008).

„Pea vahetuse“ puhul on tegevuspaiga tähenduslikkust esile toonud Meelis Oidsalu, kes näeb raudteejaama maailma kesksaigana, kuna sealt on võimalik rongiga igale poole sõita. Samuti näeb Oidsalu lavastuse käigus tegevuspaiga muutumist argisest paigast inimolemise mudeliks, lähtepunktist sihtkohaks, kus Uusberg omamoodi jumalana kaks tegelast omavahel kokku viib. Muusikast rääkides leiab ta aga, et koori potentsiaali pole lavastuslikult ära kasutatud: „Pärt Uusbergi loomingus on sedasama võluvast siirust ja naivismi, samas küpsemat komponeeritust kui venna Uku mõtetes. Kahju, et Uku pole raatsinud venna muusikale statisti rollist enam pakkuda, koori võrdväärse partnerina kaasata. Hetked, mil koori ja näitlejate vaheline sünergia toimib, mõjuvad võimsalt.“ (Oidsalu 2009) Gerda Kordemets kirjutab vastupidiselt, et koori on lavastuses just õiges koguses, et sõnumina mõjuda: „Ingliskoor, vastandina vilkuvate tabloode ja valjuhääldite ülemvõimule ning inimesi lahku kihutavate rongide rutule tõstab armastuse ja puhta kunsti taas ülemaks kõigest muust“

(Kordemets 2009). Teater.Muusika.Kino „Teatriankeedis 2008/2009“ on „Pea vahetusest“ kõneldes toodud kõige enam välja just muusikalise kujunduse meisterlikkust.

Ka „Jõus“ on suur roll kanda muusikal: „Taas saab kinnitust muusika võimsus: Pärt Uusbergi laulud Karl Ristikivi, Ernst Enno ja Juhan Liivi sõnadele on hinge kriipivad. Lavastaja usaldab muusika ja poeesia koosmõjus sündivaid sõnumeid.“ (Põldma 2010a) Leitakse ka seda, et vaatamata Pärt Uusbergi loomingule, ei haaknud see lavastusega. Tiiu Laks kirjutab Eesti Päevalehes, et „Jõus“ on koori osa natuke ülepuhutud, nagu mõne romantilise filmi kulminatsioon (Laks 2010b). Veiko Märka tõdeb Eesti Ekspressis, et Pärt Uusbergi koorimuusika omaette ei olnud halb, aga süžeege seotud polnud see kuigivõrd ning mida edasi, seda rohkem mõjus venitamisena, küll aga kandis näidendi väärikalt välja teine auditiivne diskursus – “raadiosaade” Herbert Aabiga (Märka 2010). Madis Kolk leiab, et „kontrast kandvaks kavatsetud pauside ja Pärt Uusbergi võimsa muusika vahel oli „Jõus“ suuremgi kui „Pea vahetuses“, kuid paraku ületati siin mingi tunnetuslik pingepunkt, nii et pausid ja ellipsid rebenesid dramaturgilisest koondkangast välja ning muusika hakkas hõredas lavastuslikus õhustikus elama omaette elu.“ (Kolk 2010b).

Atmosfääri loomisel toodi enamasti välja kõige suurema loojana loodust, mis sekkus esietendusse tugeva äikesetormi näol ning külvas publikus segadust ning paanikatki. Lavakujundust ja tegevuspaika puudutavad märkused olid pigem informatiivsed ning pikemalt arutelu nendel teemadel kriitikas ei toimunud.

3.4 Terviku moodustumine

Uku Uusberg mainis „Jõudu“ lavastades Priit Põldmale antud intervjuus, et „Vahepeatus“, „Pea vahetus“ ja „Jõud“ moodustavad tema jaoks mingil määral triloogia. Samuti märgib ta ära pealkirjade vahel oleva sideme, mida mõistab siis, kui „Jõud“ on nähtud. (Põldma 2010b) Viimase all peab Uusberg silmas ilmselt sõna „jõud“ mitmetähenduslikkust. Retseptsioonis sellele tähelepanu ei pöörata ja tegeletakse lavastuste temaatilise sarnasusega. Gerda Kordemets kirjutab peale „Pea vahetust“ sellest, kuidas „Vahepeatus“ tähistab inimese jaoks mingit peatust elus, kuid „Pea vahetus“ tähistab lõppjaama (Kordemets 2009). „Jõu“ ja „Pea vahetuse“ omavahelise lülina näeb Priit Põldma seda, et kui „Pea vahetuses“ pidi ühe inimese pea teise inimese südant kallistama, siis „Jõus“ pidi leppimine toimuma inimese enda sees (Põldma 2010a). Pille-Riin Purje lavastusi triloogiana – loovinimese vaimse haralioleku, pineva eneseotsingu, terava hingedkriisi lähivaatlusena (Purje 2011).

Madis Kolk spekulereib triloogilisuse teemal pikemalt: „Võib-olla ei peagi neis kokku otsima otsest temaatilist tervikut, kuid mingit elutunnetuslikku sarnasust, ehk koguni eneseotsingute kolme faasi, kannavad need lavastused küll. Kui „Vahepeatus” oli omamoodi eskapismilugu, kuigi oma skeemilt n-ö äraspidine Tätte (mitte tüdimus edukast küllasusest ei pane igatsema abstraktset „ärasust”, vaid pigem just kaotajastaatus käivitab reaalse vajaduse püsiväärtusi tabada), ning „Pea vahetuses” püüti seda raskesti leitavat tasakaalupunkti meeltega tajutaval moel ellu rakendada, siis „Jõud” mõjus sellele järgnenud resignatsioonina.“ (Kolk 2010b)

Kokkuvõte

Bakalaureusetöös on vaatluse all Uku Uusbergi lavastused „Vahepeatatus“, „Pea vahetus“ ja „Jõud“. Võrdleva analüüsi kaudu on eesmärgiks sõnastada lavastuste läbivad teemad ning analüüsida atmosfääri loomist lavastustes. Samuti on eesmärgiks anda ülevaade Uusbergi lavastuste vastuvõtust ning vaadelda milliste märksõnade ja nähtustega on võimalik tema loomingut siduda.

Uku Uusbergi näol on tegemist noore lavastaja, näitleja ja näitekirjanikuga, kes on saavutanud suuremat tähelepanu oma autorilavastustega. Uusbergi lavastused on vormiliselt lihtsad ja nendes on näha pöördumist realismi poole. Lugude, mida Uusbergi lavastused räägivad, keskmes on inimene, kes ei leia endale tänapäeva edule orienteeritud ühiskonnas kohta ning kellel on raskusi toimetulekuga sellises maailmas. Uusberg osutab olukorrale, kus karjäär ja edu on muutunud tähtsamaks kui inimsuhted ning inimlik lähedus. Samuti on vaatluse all olevate lavastuste läbivaks teemaks kunst ja kunstniku roll tänapäeva maailmas. Märksõnaks, mille ümber arutlus käib, on uuenduslikkus. Uusberg näeb kunsti puhul uuenduslikkusest olulisemana kunsti kantavat sõnumit ja kunstniku võimalust end väljendada. Nagu elus on võidust olulisem osavõtt, ei pea ka loomise ainsaks põhjenduseks olema loomingu uudne vorm või sisu. Sellist nägemust toetavad ka Uusbergi enda lavastused, mille eesmärgiks ei ole vaatajale öelda midagi uut, vaid tuletada meelde unustatud väärtushinnanguid.

Vormiliselt lihtsate lavastuste juures on märkimisväärne nende tekstikesksus. Tekstilise osakaal on eriti suur just „Vahepeatuses“ ning „Peavahetuses“, kuid sõnumit kannab ta kõigis lavastustes rohkem kui tegevus. Lisaks sellele avastab Uusberg pidevalt eesti keeles erinevaid võimalusi sõnamängudeks. Töös käsitletavates lavastustes on näideteks sõna *jõud* mitmetähenduslikkus ning ka *last, but not least* eesti keelde toomine laastu, aga mitte liistuna.

Lisaks on lavastustes oluline ka eriline atmosfäär. Atmosfääri loomisel on lavastuste juures peamisteks teguriteks muusika ja mängupaigad. „Vahepeatust“ ja „Jõudu“ mängiti samades paikades, kus toimus tegevus, mis muutis vaataja jaoks lihtsamaks lavastuse sisu mõistmise. Meeleolude loomisel oli kõige olulisemaks muusika, mis on olnud lavastaja sõnul ka lavastuste algtõukeks. Lavastaja venna Pärt Uusbergi koorilaulud loovad erilise ja hingestatud atmosfääri, millele lisaks toimib koor „Head Ööd, Vend“ lavastuse kommenteerijana ning „Jõus“ ka tegelastena. Kuna Uusbergi näol on tegemist lavastajaga, kelle jaoks helide maailm lavastuses on väga oluline, siis põhjalikult läbimõeldud ka see osa muusikalisest kujundusest, mille esitajaks ei ole koor. Kolme lavastuse puhul on seda märgata

rohkem „Vahepeatuses“ ja „Jõus“. Teksti ja muusika koosmõjul loob Uusberg oma lavastustes võimsaid ja emotsionaalseid hetki. Koos suhestumist võimaldavate teemadega mõjuvad vaatajatele just isiklikul tasandil.

Uku Uusbergi looming ühtib praeguse teatrimaastikuga läbi autoriteatri ja uussiiruse mõistete. Mõlema näol on tegemist nähtustega, mis on eesti teatrimaastikul viimastel aastatel palju kõneainet pakkunud. Kui autoriteatrit on näha juba varasemalt Merle Karusoo ja Mati Undi loomingus, siis uussiirust seostatakse eelkõige uue põlvkonna eneseväljendusega. Julgete eksistentsiaalsete küsimuste küsimine ja asjade „tõelisuse“ otsimine koos samaaegse vormilise lihtsustumise ja lähenemisega realismile on iseloomustavaks nii uussiirusele kui Uusbergi lavastustele. Ka käesolevas bakalaureusetöös vaatluse all olevad lavastused on temaatikalt ja väljendusvahenditelt uussiirusena käsitletavad.

Uusbergi lavastuse vastuvõtuga tegeletakse retseptsioonipeatükis. Retseptsiooni ülevaatest ilmnevad selgelt kirjutajate vastandlikud seisukohad. On neid keda lavastused emotsionaalselt tugevasti mõjutavad, kui ka neid kes peavad nii lavastuste sisu kui teksti ebaküpseks puuduliku intellektuaalse vundamendiga teosteks. Üksmeelel ollakse aga selles osas, et Uusbergi potentsiaaliga lavastaja arengu jälgimine on põnev.

Kasutatud allikad

Ala, Janar 2010. Herbert Aab valguses ja varjus. – Postimees, 11.08.

Allik, Jaak 2008. Hetki suvisest teatriuputusest. – Teater. Muusika. Kino, nr 11, lk 27–37.

Ashilevi, Jim 2011. Tõetunnetus: Mida ma teatrit tehes tegelikult teen. Lõputöö. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, etenduskunstide osakond.

Hwang, Yuh Jhung 2010–2011. Pilguheit Eesti teatrielule välismaalase silmade läbi. – DRAAMA 2010 järelkogumik, lk 34–39.

Eesti Draamateater; <http://www.draamateater.ee/>. 27.05.2013

Epner, Luule 2010. Autoriteater ja kollektiivne „leiutamine“. – Sirp, 8.oktoober.

Ficher-Lichte, Erika 2011. Etenduse analüüsi probleeme. (Tlk Kairit Kaur.) – Valitud artikleid teatriuurimisest. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 69–100.

Jalakas, Peeter 2009. Uueks avangardiks on kooskõla.

Kättesaadav: <http://www.teatritasku.ee/index.php/1-kylg/35-1-sektsioon/191-ueeks-avangardiks-on-kooskola>. 27.05.2013

„Jõud“ 2010. Kava. MTÜ R.A.A.A.M.

Kammerkoor „Head Ööd, Vend“; <http://www.koor.ee>. 27.05.2013

Kolk, Madis 2010a. Pärast postmodernismi: interkultuurilisest teatrist integraalse teatrini. – Magistritöö. Tartu Ülikool, kultuuriteaduste ja kunstide instituut.

Kolk, Madis 2010b. Õnnelik jõuetus. – Sirp, 3.09.

Kolk, Madis 2011. Uussiiralt autoriteatrist, ajaloost ja vabadusest. Eesti näitekirjandus 2010. – Looming, nr 4.

Kolk, Madis 2013. Persona grata – Uku Uusberg. – Teater. Muusika. Kino, nr 4, lk 122–128.

Kordemets, Gerda 2009. Rapla manifest. – Teater. Muusika. Kino nr 10, lk 22–30.

Laasik, Andres 2009. Kirjanik aetakse teatrist välja. – Eesti Päevaleht, 16.05.

Laks, Tiiu 2010a. Kuskil peab toimuma mingi plahvatus. – Eesti Päevaleht, 18.09.

Laks, Tiiu 2010b. Herbert Aabi uskumatud seiklused Jänedal Pulli tallis. – Eesti Päevaleht, 12.08

Maiste, Valle-Sten 2008. Tugev kusimark. – Sirp, 15.08

Mikomägi, Margus 2008. „Vahepeatus“ kutsub vaatajaid teekonda jätkama, paremana kui varem. – Raplamaa Sõnumid, 4.08.

Mikomägi, Margus 2009a. Koguja raamat. Elu lood teatrijõnksuga sees. Tallinn. Menu Kirjastus, lk 112–119.

Mikomägi, Margus 2009b. „Pea vahetus“ on noorte eluusu tunnistus.

Kättesaadav: <http://www.teatritasku.ee/index.php/1-kylg/35-1-sektsioon/149-pea-vahetus-on-noorte-eluusu-tunnistus>. 27.05.2013

Mikomägi, Margus 2013. Uku Uusberg – lavastaja, kes ei mahu pähe. – Teater. Muusika. Kino, nr 4, lk 23–31.

Märka, Veiko 2010. Jõud on suur, aga seda on vähe. – Eesti Ekspress, 11.09.

Oidsalu, Meelis 2009. Pea vahetus, pea kaotus? – Sirp, 12.06.

Pilv, Aare 2010. Pea vahetus. – Draama 2010 eelkogumik, lk 45–47.

Prints, Kairi 2008. Peatuge hetkeks ja tolgendage: „Vahepeatus“ Hüüru mõisas. – Postimees, 22.07.

Purje, Pille-Riin 2011. Varjuotsija – tuulteotsija. – Teater. Muusika. Kino nr 2, lk 37–44.

Purje, Pille-Riin 2012. Üksteist pea vahetust. – Teatrielu 2009. Eesti Teatriliit, lk 139–151.

Põldma, Priit 2010a. Herbert Aabi jõud eneseotsingute kaevus. – Virumaa Teataja, 17.08.

Põldma, Priit 2010b. Uku Uusberg rajab Jänedal jõu maailma. – Virumaa Teataja, 30.07.

Põllu, Ivar 2010. Autoriteater Eestis 2010. – Draama: Eesti teatri festival 2010. Tartu: Sihtasutus Eesti Teatri Festival, 51-52.

Steiblyte, Kristina 2010–2011. Head, parimad ja ülejäänud. – Draama 2010 järelkogumik, lk 46–47.

Teatriankeet, 2010. Teatriankeet 2008/2009 – Teater. Muusika. Kino, nr 1, lk 13–39.

Teatriankeet, 2008. Teatriankeet 2007/2008 – Teater. Muusika. Kino, nr 12, lk 36–56.

Tomson, Tanel 2013. E-kiri töö juhendajale. 28.05

Tõnson, Margit 2010. Tähelaste tähelend. – Eesti Ekspress, 7.01.

Unt, Liina 2002. Kui ruumid räägivad. – Teatrielu 2001. Tallinn: Eesti Teatriliit, lk 25–36.

Uusberg, Uku 2008. Vahepeatus. Käsikiri autori valduses.

Uusberg, Uku 2009. Pea vahetus. Käsikiri autori valduses.

Uusberg, Uku 2010. Jõud. Käsikiri autori valduses.

Uusberg, Uku 2013. E-kiri töö autorile. 14.05.

Viktor, Irene 2010. Intervjuu Uku Uusbergiga. – *Draama* 2010 eelkogumik, lk 42–45.

Viktor, Irene 2012. *Untitled* ehk Vahepeatus noorte lavastajate juures. – *Teatrielu* 2010, lk 62–73.

Muud allikad

Uusberg, Uku 2008. Vahepeatus. [Videosalvestus.] 20.02.2009. MTÜ R.A.A.A.M. Salvestanud Eesti Rahvusringhääling.

Kättesaadav: <http://etv2.err.ee/videod/35efb083-bd02-472a-823c-78e0d2eb4866>. 27.05.2013

Uusberg, Uku 2009. Pea vahetus. [Videosalvestus.] 31.08.2009. Teater NO99. Salvestanud Eesti Rahvusringhääling.

Kättesaadav: <http://etv2.err.ee/videod/teater/6ac76114-caae-4156-8864-0accb2b0a1c6>.

27.05.2013

Uusberg, Uku 2010. Jõud. [Videosalvestus.] 6.09.2010. MTÜ R.A.A.A.M. Salvestus autori valduses.

Summary

The aim of this study is to analyze and compare three Uku Uusberg's productions. Uku Uusberg is a young actor, director and playwright. In five years he has directed 15 productions and written five plays. This study focuses on three of his productions, which are based on his first three plays. These productions are following:

„Vahepeatus“ („Stopover“), premiered on July 20th, 2008 in Hüüru manor.

„Pea vahetus“ („Head Change“), premiered on May 13th, 2009 in Theatre NO99.

„Jõud“ („The Strength“), premiered on August 8th, 2010 in Pulli barn in Jäned.

The selection of productions is based on their thematic similarity. All three concentrate on a human the person's individuality in today's competitive and ruthless world. The director's goal is to show and remind the viewers the importance of humanity and human empathy. The author is also interested the role of arts in society. Because of the existential themes, simple form and lack of irony and cynicism in these productions and Uusberg's work in general, his work has been described with the term New Sincerity.

The study consists of three main chapters. The first chapter introduces Uku Uusberg and describes his work in the past five years. The second chapter concentrates on the analysis and comparison of the productions. This chapter describes the themes, textuality of these three works and different ways the director has created a certain atmosphere. The third chapter views how the productions have been received in the media.

Lisad

Uku Uusbergi lavastused 2007–2013

1. Edward Albee „Loomaaialugu“, esietendus 20. septembril 2007. aastal VAT Teatris.
2. Uku Uusberg, William Shakespeare „Head ööd, vend“, esietendus oli 6. aprillil 2008. aastal Kanuti Gildi Saalis.
3. Lavakooli XXIII lennu diplomilavastus „Ahoi“, esietendus 27. juunil 2008. aastal Käsmu rahvamajas.
4. Uku Uusberg „Vahepeatus“, esietendus 20. juulil 2008. aastal Hüüru Mõisas (R.A.A.A.M).
5. Uku Uusberg „Pea vahetus“, esietendus 13. mail 2009. aastal teatris NO99.
6. Sławomir Mrożek, Strisdanddolia Vai „Mrozheki pidu“, esietendus 17. juunil Võru vanas viinavabrikus (Võru Linnateater).
7. Strisdanddolia Vai „Kuidas kuningas kuu peale kippus“, esietendus 28. novembril 2009. aastal Vanemuise suures majas.
8. Eesti Vabariigi 92. aastapäeva kontsert 24. veebruaril 2010. aastal Vanemuise suures majas.
9. Uku Uusberg „Jõud“, esietendus 8. augustil 2010. aastal Jänedal Pulli tallis (R.A.A.A.M).
10. Jean-Luc Lagarce „Üsna maailma lõpus“, esietendus 18. septembril 2010. aastal Tallinna Linnateatris.
11. Jarek Kasar, Uku Uusberg „Katuselt“, esietendus 13. septembril 2011. aastal Põhuteatris (teater NO99).
12. Uku Uusberg „Kuni inglid sekkuvad“, esietendus 11. detsembril 2011. aastal Eesti Draamateatri suures saalis.
13. Uku Uusberg „Karjäär“, esietendus 14. aprillil 2012. aastal Sadamateatris (Vanemuine).
14. Andrus Kivirähk „Kevadine Luts“, esietendus 11. novembril 2012. aastal Eesti Draamateatri suures saalis.
15. Gerald Sibleyras „Paplid tuules“, esietendus 22. veebruaril 2013. aastal Vanemuise väikses majas.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Silja Karu
(autori nimi)
(sünnikuupäev: 16. 01. 1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Uus Unibergi lavastuste "Vahipeatus", "Pea vahetus",
"Jõud" sõrdele analüüs
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Kiira Oinas
(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, Shon 29. 05. 2013
(allkiri ja kuupäev)

